

บทที่ 5

ปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง

ในการศึกษาถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง มีข้อค้นพบที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กลุ่ม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากการใช้วิธีวิทยา แนวกรณีศึกษาทั้ง 3 กรณี เพื่อที่จะสามารถแสวงหาปัจจัยด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง ดังนั้นในการนำเสนอผลการศึกษาในบทที่ 5 นี้ จึงเป็นการแสวงหาข้อมูลเพื่อตอบวัตถุประสงค์เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง โดยมีการแบ่งหัวข้อการนำเสนอออกเป็น 2 หัวข้อใหญ่ ๆ ดังนี้

- 5.1 บริบททางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง
- 5.2 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง

5.1 บริบททางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง

จากการศึกษาเอกสารผนวกกับการสัมภาษณ์แนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า มีข้อค้นพบเกี่ยวกับพัฒนาการของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงที่มีมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พบว่าตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันการแสดงรำสวดได้รับความนิยมอยู่ในบริเวณ 3 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเท่านั้น ดังนั้นในการนำเสนอบริบททางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงนี้ เพื่อให้สามารถมองเห็นพัฒนาการเกี่ยวกับความเป็นมาเป็นไปของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียง ผู้วิจัยจึงขอเสนอพัฒนาการดังกล่าว โดยการอธิบายผ่านพลวัตพัฒนาการการแสดงรำสวดของ 3 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียง ได้แก่ จังหวัดจันทบุรี จังหวัดตราด และจังหวัดระยอง ดังนี้

5.1.1 บริบททางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดจันทบุรี

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดจันทบุรี โดยอาศัยประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า พบว่า ส่วนใหญ่มีการแสดงรำสวดในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอท่าใหม่ และอำเภอมะขาม ส่วนคณะการแสดงรำสวดที่ยังพอเป็นที่รู้จักของคนในจังหวัดจันทบุรี ได้แก่ คณะรำสวดพลับพลา โดยมีนายกลาย พลคิด เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ที่ตำบลพลับพลา อำเภอเมือง จังหวัดจันทบุรี คณะรำสวดอ่างศิรี โดยมีนายสมหวัง ธรรมจริยา เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ที่ตำบลอ่างศิรี อำเภอมะขาม จังหวัดจันทบุรี คณะรำสวดนายมงคล มรรคผล โดยมีนายมงคล มรรคผล เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ที่ตำบลตะกาดเจ้า อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งปัจจุบันคณะต่าง ๆ เหล่านี้ได้เลิกการรับงานแสดงจนหมดแล้ว หากแต่ที่ยังมีหลงเหลืออยู่บ้าง ได้แก่ คณะวิชัยราชันย์ โดยมีนายวิชัย เวชโอสถ เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ที่ตำบลตกรม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี

ในการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดจันทบุรี จากการศึกษาทั้งเอกสารต่าง ๆ และการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลแนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าการแสดงรำสวดในจังหวัดจันทบุรี ไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่เป็นลายลักษณ์อักษรแน่ชัดได้ว่า มีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่ปีพุทธศักราชใด และมีจุดเริ่มต้นของการแสดงที่ชุมชนใดมาก่อน คงมีแต่เพียงคำบอกเล่าสืบกันมาจากปากต่อปากว่า การแสดงรำสวดเป็นการแสดงพื้นบ้านที่ใช้เวลาการแสดงหลังมีพิธีสวดพระอภิธรรมในงานศพ ซึ่งถือว่าการสวดนั้น

เป็นบุญกุศลยิ่งใหญ่แก่ผู้ตาย อีกทั้งยังเป็นประเพณีที่ดีในการบำเพ็ญส่วนบุญส่วนกุศลทดแทนพระคุณให้แก่ผู้ตาย สำหรับบทเพลงของการแสดงรำสวดนั้นมีเอกลักษณ์สำคัญที่เป็นการใช้แนวทางพระธรรมคำสอนตามแนวทางพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นอบรมสั่งสอนให้คนทั่วไปได้ทำความดี ใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาทโดยให้มีสติระลึกถึงผลของกรรมอยู่เสมอ โดยเมื่อครั้งในอดีตเมื่อมีคนเสียชีวิตซึ่งเป็นบุคคลที่เรารักเคารพตายลงจึงมักนิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่บ้าน นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาสวดพระอภิธรรม นอกจากนี้แล้วผลการศึกษาในครั้งนี้ ยังพบว่า ในสมัยอดีตกาลที่สังคมยังไม่มี ความเจริญก้าวหน้าเหมือนดังเช่นปัจจุบันไม่มีทั้งถนนหนทางที่ดี ท่ามกลางความลำบากเรื่องน้ำและไฟฟ้า จึงไม่มีการจัดหาภาพยนตร์มาฉาย ไม่มีคณะลิเก ลำตัด หรือการแสดงอื่นใด เพื่อนำมาเป็นเพื่อนเจ้าภาพผู้จัดงาน ดังนั้น เมื่อสวดพระอภิธรรมเรียบร้อยแล้วในสมัยก่อน พระภิกษุสงฆ์จะสวดพระมาลัยต่อ เพื่อเป็นเพื่อนศพและเจ้าภาพ คนในสมัยนั้นจะนิยมฟังเพราะมีลีลาจังหวะการสวดที่มีท่วงทำนอง สนุกสนานเพลิดเพลิน ต่อมาใช้ฆราวาสสวดยิ่งเพิ่มความตลกคคะนอง และเมื่อประมาณ พ.ศ. 2475 คนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการปรับเปลี่ยนให้เป็น “รำสวด” ด้วยเหตุผลนี้การแสดงรำสวดของ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่นิยมกันในจังหวัดระยอง จังหวัดตราด และจังหวัดจันทบุรี มาจนถึงทุกวันนี้ (เหยาเย คุณอนเนก, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

ปัจจัยทางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปที่ส่งผลทำให้ปัจจัยรูปแบบ และเนื้อหาของ การแสดงรำสวด จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ตลอดเวลา ควบคู่ไปกับการประยุกต์บทคำร้อง ท่วงทำนอง จังหวะ ลีลา และการสอดแทรก ตลกขบขัน ให้เข้ากับยุคสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงไปแล้วนั้น สามารถสะท้อนให้เห็นภาพเชิงประจักษ์ ได้จากการให้สัมภาษณ์ของพระสงฆ์ผู้เป็นทนายตรีตระกูลดั้งเดิมรุ่นหลานท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“ถ้ามีวแต่หลับหูหลับตาสวดเหมือนเมื่อก่อน รับรองว่าเหลือแต่นักแสดงกับคนตายที่นอน อยู่ในโลงศพเท่านั้น ยุคสมัยใหม่ต้องมีการประยุกต์บทร้อง ลีลาท่าทาง และมุขตลกขบขัน ให้ดูสนุกสนานน่าชม มิฉะนั้นชาวบ้านหนีกลับบ้านนอนหมด” (สาธิต ทองเปรม, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2564)

ขณะที่ปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหาของการแสดงรำสวดของคณะต่าง ๆ ในเขตพื้นที่ จังหวัดจันทบุรีจะมีการแสดงที่ไม่แตกต่างกัน สำหรับการแต่งกายจะใช้เป็นชุดไว้ทุกข์สีขาวดำ สำหรับผู้หญิงจะนุ่งผ้าถุงพื้นบ้าน ส่วนผู้ชายจะนุ่งกางเกงซึ่งมีข้อจำกัด คือ ไม่ใส่เสื้อผ้าที่มีลวดลาย เนื่องจากถือว่า ไม่สุภาพไม่ให้เกียรติผู้ตาย ในการแสดงมักจะใช้ผ้าสีมาคล้องคอหรือผูกเอวทั้งหญิง และชายก็ได้ โดยจะแสดงหลังจากพิธีสวดพระอภิธรรมศพเรียบร้อยแล้ว จนถึงรุ่งสางของวันรุ่งขึ้น ในสมัยก่อนจะแสดงในงานศพเท่านั้น แต่ในปัจจุบันเริ่มมีคนจ้างไปแสดงในงานทำบุญให้ผู้ตาย เมื่อครบรอบในแต่ละปี รวมไปถึงโอกาสที่ลูกหลานระลึกถึงผู้ตายในปัจจุบันก็มีการแสดงรำสวด เช่นกัน สำหรับค่าตอบแทน ในอดีตคณะรำสวดจะไม่คิดค่าตอบแทนเพราะถือว่าเป็นการช่วยแรงงาน ในปัจจุบันมีการเรียกค่าตอบแทนคืนละ 3,000 บาท ถ้าระยะทางไกลจะขอเป็นค่าเดินทางเพิ่ม ตามระยะทางไกลใกล้ ซึ่งเมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วจะเหลือกันคนละคนละ 100 บาท หรือไม่ถึงร้อยบาท (วิทยาลัยนาฏศิลป์จันทบุรี, 2563 : 16-17)

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยด้านเศรษฐกิจของการแสดงรำสวดในจังหวัดจันทบุรี พบว่า มีรูปแบบการแสดงและค่าใช้จ่ายจากการแสดงเพิ่มขึ้นไปมากกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบัน

เป็นสังคมที่อาศัยวิถีการดำเนินชีวิตที่จำเป็นต้องยึดถือเงินเป็นตัวตั้ง ดังนั้นการแสดงรำสวดที่ต้องอาศัยทีมงานนักแสดงที่ทำหน้าที่บรรเลงเครื่องประกอบจังหวะและพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง ซึ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ต้องอาศัยเงินเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวโดยสรุปแล้ว พัฒนาการของการแสดงรำสวดในอดีตที่ไม่เคยมีค่าใช้จ่ายในการแสดงเป็นการช่วยแรงกัน ในเวลาต่อมาเมื่อสังคมในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลจากกระแสการบริโภคนิยม มีผลทำให้การแสดงรำสวดเริ่มกลายเป็นธุรกิจที่การแสดงดังกล่าวต้องมีค่าตอบแทน ถึงกระนั้นก็ตามค่าตอบแทน ดังที่ว่านี้ก็ยังมีราคาไม่สูงมาก เฉลี่ยโดยรวมคืนละไม่เกินสามพันบาท แต่ในปัจจุบันนี้อัตราค่าจ้างทำการแสดงรำสวดมีการปรับราคาไปค่อนข้างสูงมากพอสมควร กล่าวคือ มีราคามาตรฐานโดยทั่วไปประมาณ 8,000-10,000 บาทต่อคืน ราคาที่สูงต่ำแตกต่างกันนั้น มีปัจจัยสำคัญขึ้นอยู่กับจำนวนนักแสดงระยะทาง เป็นสิ่งสำคัญในการพิจารณาทกลงราคาต่อกันระหว่างเจ้าภาพงานกับหัวหน้าคณะรำสวด ซึ่งถ้าหากเจ้าภาพงานมีความสนิทสนม หรือเป็นเครือญาติกับคณะรำสวด ก็จะมีการตกลงราคากันอีกในลักษณะหนึ่งเป็นกรณีพิเศษ

พัฒนาการการแสดงรำสวดในแง่ของปัจจัยด้านเศรษฐกิจของการแสดงรำสวดในจังหวัดจันทบุรีดังที่ได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้นนี้ สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของหัวหน้าคณะและนักแสดงรำสวดชั้นแนวหน้าของภาคตะวันออกเฉียงใต้ท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“เมื่อก่อนมีงานที่ไหนเราไปเล่นช่วยให้ฟรี แต่ทุกวันนี้นักแสดงทุกคนมีครอบครัวที่ต้องรับภาระดูแล รูปแบบการแสดงรำสวดจึงต้องมีการปรับตัว เพราะนักแสดงต้องกินต้องใช้ การเดินทางด้วยพาหนะก็ต้องเติมน้ำมัน ดังนั้นถ้าการแสดงคืนหนึ่งได้ค่าตัว 500-600 บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วคงเหลือไม่มาก” (วิชัย เวชโอสถ, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2564)

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดในจังหวัดจันทบุรี เมื่อพิจารณาถึงความไม่ยั่งยืนอันมีผลมาจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจนั้น นอกจากจะอาศัยการศึกษาเอกสาร ตำรา ที่มีอยู่ไม่มากนักแล้ว อีกวิธีหนึ่งที่ผู้วิจัยดำเนินการหาข้อเท็จจริงด้วยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับการแสดงรำสวด และถือได้ว่าเป็นผู้รอบรู้ รวมถึงปัจจุบันมีอาชีพหลักอยู่ในวงการการแสดงรำสวดโดยตรงนั้น คือ นายวิชัย เวชโอสถ หรือ “วิชัยราชันย์” วิชัย เวชโอสถ หัวหน้าคณะรำสวดในนามฉายา “วิชัยราชันย์” ที่ครูลิเกตั้งให้ เกิดเมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2529 เป็นบุตรของนายแฉ้ว เวชโอสถ กับนางเสวียง เวชโอสถ มีพี่สาวชื่อว่านางสาวรัชณี เวชโอสถ ซึ่งนายวิชัย เวชโอสถ ได้เริ่มฝึกเล่นการแสดงรำสวดตั้งแต่อายุ 15 ปี จากการชักชวนจากผู้ใหญ่ผู้ซึ่งโดยมีคุณตาจำนง อุคคะ และนายประสงค์ หอมไกล เป็นผู้ฝึกสอน จากนั้นได้ออกทำการแสดงเพื่อหาประสบการณ์ด้วยวิธีการ “ครูพักลักจำ” โดยการเข้าร่วมเล่นการแสดงรำสวดกับคณะรำสวดแม่บังอร และคณะรำสวดอื่น ๆ ในจังหวัดจันทบุรี ต่อมาในปี พ.ศ. 2549 นายวิชัยได้เริ่มก่อตั้งคณะรำสวดเป็นของตนเองกับเพื่อน ๆ โดยการหาสมาชิกที่มีใจรักในการแสดงรำสวด และมีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ มีใจในการอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านของจังหวัดจันทบุรี ให้คงอยู่ต่อไปไม่สูญหายเพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป จากนั้นจึงเริ่มฝึกซ้อมและได้รับงานการแสดงรำสวดจนมีชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับของบุคคลทั่วไปทั้งในจังหวัดจันทบุรี และจังหวัดใกล้เคียง เพราะว่ารูปแบบการแสดงรำสวดของคณะวิชัยราชันย์นั้น มีทั้งรูปแบบดั้งเดิม และรูปแบบประยุกต์ให้ทันตามสมัยนิยม ถึงแม้ว่าในยุคกระแสโลกาภิวัตน์การแสดงรำสวดจะไม่ได้รับความนิยมเท่าที่ควร แต่ทางคณะรำสวดของ

นายวิชัย เวชโอสถ ยังมีงานการแสดงอยู่เสมอ โดยทางคณะของนายวิชัยได้แบ่งขนาดการรับงานแสดง ออกเป็น 2 ชุด คือ ชุดเล็ก และชุดใหญ่ ซึ่งในชุดเล็กจะมีนักแสดง 8-10 คน โดยตั้งมีราคาไว้คืนละ 8000-10,000 บาท ส่วนชุดใหญ่จะมีจำนวนนักแสดง ตั้งแต่ 10-15 คน โดยตั้งราคาไว้คืนละ 10,000-15,000 บาท แต่หากว่ามีระยะทางไกลออกไปจะขอค่าเดินทางจากเจ้าภาพเพิ่มเติม

สำหรับขั้นตอนการแสดงรำสวดนั้น ข้อค้นพบที่ได้จากการสัมภาษณ์ นายวิชัย เวชโอสถ สามารถสรุปได้ว่า การแสดงรำสวดจะทำการแสดงเมื่อพระสวดพระอภิธรรมเสร็จเรียบร้อยแล้ว นักแสดงจะทำการสวดไหว้ครูบูชาพระรัตนตรัย โดยเริ่มจากการนำตู้พระอภิธรรมมาตั้งตรงกลาง วงการแสดง ซึ่งอยู่บริเวณด้านหน้าโถงศพในลักษณะเป็นวงล้อม พร้อมด้วยเครื่องไหว้ครู ประกอบด้วย เงินจำนวน 12 บาท เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง หมาก 3 คำ ดอกไม้ รูป 9 ดอก และเทียน 1 เล่ม จากนั้นหัวหน้าคณะหรือตัวแทนของคณะจะทำการจุดธูปเทียน เพื่อเป็นการขอขมา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่นักแสดงนำพระอภิธรรมมาร้องเล่น ซึ่งอาจจะมีความไม่สมควรหรือไม่สมควรเกิดขึ้นในระหว่าง การแสดง อีกทั้งในการแสดงมีการแสดงล้อเลียนการสวดของพระสงฆ์เหมือนเมื่อครั้งในอดีต พระสงฆ์เป็นผู้ทำการสวดที่รู้จักกันว่า “สวดพระมาลัย” นอกจากนั้นยังถือเป็นการบอกกล่าว ครูบาอาจารย์ช่วยดลจิตดลใจศิษย์ให้ทำการแสดงขอให้เรื่องราวอย่าได้ติดขัดมีปฏิภาณไหวพริบดี

หลังเสร็จพิธีการไหว้ครูเสร็จแล้วก็จะเริ่มต้นด้วยการสวด การกำหนดบทหรือข้อที่ 1 หรือ อาจเรียกว่าตอนที่ 1 โดยหัวหน้าคณะหรือผู้อาวุโสในคณะที่เป็นผู้ชายเป็นต้นเสียง ส่วนลูกคู่ทั้งผู้หญิง และผู้ชายจะสวดตามผู้นำ โดยเริ่มจากบทสวดว่า “ในกาลอันลับลับ....” เป็นบทเปิดพระมาลัยหรือ เริ่มต้นการแสดงรำสวด ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในการแสดงรำสวด โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการชี้ทาง ให้ผู้ตายได้พบหนทางไปสวรรค์ ซึ่งเนื้อหาในบทพระมาลัยนั้นกล่าวถึงพระมาลัยเดินทางไปนรก พบกับมนุษย์ที่ทำการกรรมไม่ดีต่าง ๆ ในตอนที่อยู่บนโลกมนุษย์ ซึ่งเมื่อตายไปแล้วจึงต้องได้รับผลของ กรรมที่ได้ทำมาเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่อย่างแสนทรมาน ดังนั้นผู้ที่ได้รับผลกรรมนั้นจึงฝากให้พระมาลัย ช่วยกลับไปบนโลกมนุษย์ช่วยบอกคนที่มาร่วมในงานศพให้เร่งทำความดี ละเว้นความชั่ว เพื่อที่จะได้ ไม่ต้องตกนรกเป็นเปรตอย่างตน เรียกได้ว่าเป็นกุศโลบายให้มนุษย์สร้างคุณงามความดี

อย่างไรก็ดี หลังจากที่เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านการพัฒนาเทคโนโลยีในรูปแบบต่าง ๆ การแสดงรำสวดของจังหวัดจันทบุรีในยุคปัจจุบัน หัวหน้าคณะรำสวดจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยน รูปแบบการแสดงให้สอดคล้องกลมกลืนกับยุคสมัยและเทคโนโลยีที่มีการเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เพื่อ ไม่ให้คนดูเกิดความเบื่อหน่ายโดยมีจุดเริ่มต้นการแสดงด้วยการสวดพระมาลัยเฉพาะในช่วงแรกเท่านั้น ต่อจากนั้นจะมีการใช้เนื้อเรื่องในวรรณคดี หรือเนื้อเรื่องนิทานพื้นบ้านเรื่องต่าง ๆ เช่น พระอภัยมณี ขุนช้างขุนแผน ไกรทอง นิทานชาดก สามก๊ก ราชาริราช พระร่วง พระลอ เป็นต้น มาใส่ทำนองเพลง ที่ใช้ร้องเป็นทำนองอัตราจังหวะ 2 ชั้น และสำเนียงภาษาตามบทประพันธ์ต่าง ๆ เช่น ถ้าแสดง ราชาริราช ตัวสมิงพระรามใช้ทำนองสำเนียงมอญ เจ้ากรุงอังวะใช้ทำนองสำเนียงพม่า เรื่องสามก๊ก ก็จะใช้ทำนองสำเนียงจีน และรวมไปถึงการนำบทเพลงร่วมสมัยที่มีความสนุกสนานมาทำการแสดง ร่วมด้วย เหตุผลที่ต้องนำบทเพลงต่าง ๆ มาทำการแสดงร่วมด้วยก็เนื่องจากการแสดงรำสวดใช้เวลา ตลอดทั้งคืน ทั้งนี้เนื่องจากการแสดงดังกล่าวต้องใช้ช่วงระยะเวลายาวนาน ซึ่งถ้ายังดึกทั้งนักแสดง และผู้ชมจะง่วงนอนถ้าใช้บทสวดในพระอภิธรรมเพียงอย่างเดียว การแก้ไขปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้

มีทั้งการพักการแสดงให้นักแสดงพักเหนื่อย และเพื่อพักรับประทานอาหาร ในกรณีดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของนักแสดงรางวัลในทำนองที่ว่า

“พอดีคนดูก็ง่วง นักแสดงก็เมื่อยล้า จึงต้องพากันหยุดพักการแสดงก่อน”
(วิชัย เวชโอสถ, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2564)

หลังจากที่นักแสดงรางวัลและบรรดาผู้ชมได้รับประทานอาหาร รวมถึงมีการพักผ่อน จนกระทั่งหายจากอาการง่วงเมื่อยล้าแล้ว นักแสดงจะกลับมาเริ่มทำการแสดงต่อ และพอเมื่อใกล้เวลา รุ่งสางนักแสดงจะนำตุ้พระอภิธรรมกลับมาสวดอีกครั้ง แต่จะใช้บทสวดที่เรียกว่า “เปรตสัง” โดยมี เนื้อหาเป็นการสอนให้เร่งทำความดี เพื่อเวลาตายแล้วจะไม่ต้องตกนรก ได้รับความทุกข์ทรมาน อย่างเปรต และช่วงท้ายของการแสดงรางวัลจะร้องรำในบทเพลงลาเจ้าภาพถือว่าเป็นการสิ้นสุดการแสดง

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรางวัลในกรณีศึกษา จังหวัดจันทบุรี พบว่า สถานการณ์ในปัจจุบันของการแสดงรางวัลในจังหวัดจันทบุรี ยังคงมี คณะการแสดงรางวัลที่หลงเหลืออยู่ และพอมีงานให้สามารถเปิดตัวทำการแสดงได้บ้างตามงานศพต่าง ๆ ได้แก่ รางวัลคณะวิชัย ราชนย์ โดยการนำของนายวิชัย เวชโอสถ เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ที่ตำบลกพรหม อำเภอลុង จังหวัดจันทบุรี ส่วนเหตุผลที่ทำให้คณะรางวัลที่ชื่อ วิชัยราชนย์ สามารถยืนหยัดอยู่ได้นั้น อาจมีสาเหตุมาจากหลาย ๆ ปัจจัย เช่น ตัวของผู้เป็นหัวหน้าคณะอย่างวิชัยราชนย์ หรือนายวิชัย เวชโอสถ เป็นนักแสดงที่มีความรู้ความสามารถหลายด้านไม่จำเป็นที่จะเป็นการแสดงลิเก ลำตัด หรือแม้กระทั่ง หมอทำขวัญนาคน เป็นต้น ดังนั้นจึงทำให้มีคนรู้จักมาก ทำให้เป็นการเพิ่มช่องทางหารับงานการแสดง รางวัลได้มากตามไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาถอดบทเรียน พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อ ความไม่ยั่งยืนของการแสดงรางวัลในภาคตะวันออกนั้น ควรเป็นปัจจัยเกี่ยวกับปัจจัยทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ทั้งนี้เพราะกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเห็นว่า เรื่องเกี่ยวกับปัญหาปากท้อง และการประกอบอาชีพ เพื่อหาเงินมาเลี้ยงครอบครัว การส่งลูกเรียนหนังสือ การซื้อหาข้าวของ เครื่องใช้และอื่น ๆ ทำให้ระบบการช่วยเหลือแรงกันนั้นลดน้อยถอยลง ขณะที่มิติทางสังคม ที่วิถีการดำเนินชีวิตโดยเอาเงินเป็นตัวตั้ง รวมถึงความเจริญด้านต่าง ๆ ทำให้คนในปัจจุบันไม่นิยมตั้งศพ ไว้ที่บ้านเหมือนในอดีต โดยเปลี่ยนจากการตั้งบำเพ็ญกุศลที่บ้านไปเป็นการตั้งที่วัดแทน ขณะที่วัดเอง ก็มีข้อจำกัดด้านเวลาในการปิดและเปิดวัดที่เป็นเวลา และความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ด้านการติดต่อสื่อสารต่าง ๆ เป็นสาเหตุสำคัญทำให้การแสดงรางวัลในภาคตะวันออกเริ่มจางหายไปจากสังคมชุมชนท้องถิ่น

ผลการศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยด้านวัฒนธรรม อันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ ความสำคัญ วัฒนธรรม และรูปแบบของการแสดงรางวัลในภาคตะวันออกนั้น ข้อค้นพบที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ที่ผ่านมานั้นสิ่งที่ทำให้การแสดงรางวัลเริ่มจางหายไปจากประสบการณ์การพบเห็น รวมไปถึง ความรู้สึกที่ว่า การแสดงรางวัลนั้นเป็นการแสดงอันเกิดจากองค์ความรู้และวัฒนธรรมประจำท้องถิ่น หลักความเชื่อทางศาสนาที่มีการสืบทอดต่อเนื่องกันมา ตั้งแต่สมัยบุพกาลซึ่งนับเวลาได้ยาวนานกว่า 200 ปี นอกจากนี้แล้วคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของการแสดงรางวัลที่มีมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน ยังสามารถส่งผลในการจรรโลงจิตใจผู้คนทางสังคมให้ยึดมั่นอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงาม ดังจะเห็นได้จาก สมัยอดีตหากมีการย่อนเวลาถอยหลังไปสัก 50 ปีขึ้นไป เราจะพบว่าสังคมท้องถิ่นภาคตะวันออก อยู่อาศัยกันด้วยความสงบเรียบร้อย โดยไม่เคยมีคดีอาชญากรรมร้ายแรงหรือการละเมิดศีลธรรมอันดีงาม

ต่อผู้อื่นเหมือนเอกเช่นในปัจจุบัน กรณีดังที่กล่าวถึงนี้สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของนักแสดงร่ำवादอาวุโสในทำนองที่ว่า

“สมัยที่ผมเป็นเด็กเรื่องเกี่ยวกับปัญหาอาชญากรรมร้ายแรง เช่น ฆ่าข่มขืน ลูกฆ่าพ่อแม่ เป็นต้น ไม่เคยมีข่าวให้ได้ยิน แต่ทุกวันนี้เวลาเปิดวิทยุ โทรทัศน์ช่องไหนล้วนมีแต่ข่าวร้ายแรงทางศีลธรรม ถามว่าเกิดจากอะไร ตอบแบบชาวบ้านอย่างผมที่ไม่มีความรู้อะไรมากก็คือ ใจคนเสื่อมจากศีลธรรม” (สมหวัง ธรรมจริยา, สัมภาษณ์ 12 มกราคม 2564)

ภาพสะท้อนความสำคัญเกี่ยวกับปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม จากการให้สัมภาษณ์ประวัติศาสตร์ชุมชน พบว่า ผู้คนสมัยอดีตมักชอบไปวัดปฏิบัติธรรม ขณะที่หากมีการจัดงานที่บ้านมหรสพที่นำมาแสดงในงาน ก็จะเป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ละครที่ให้แก่คิดที่ดีในการดำเนินชีวิต รวมถึงการแสดงที่สอดแทรกพุทธประวัติ หลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่เมื่อหันไปพิจารณารูปแบบการจัดงานเทียบเคียงกับการจัดงานในปัจจุบัน พบว่า การแสดงส่วนใหญ่มักจะละเลยรูปแบบการแสดงที่มีการสอดแทรกศีลธรรมอันดีงาม เช่น การแสดงดนตรีที่เน้นเนื้อเพลงและจังหวะที่เร้าใจ การใช้นักแสดงประกอบกับดนตรีที่มีลักษณะสวมใส่ชุดนุ่งน้อยห่มน้อย หรือแม้กระทั่งการจัดฉายภาพยนตร์ที่มีเนื้อหาของความรุนแรงเป็นต้น ซึ่งสิ่งที่ผู้วิจัยหยิบยกขึ้นมาให้เห็นนั้น เป็นการแสดงตัวอย่างว่าการสื่อสารรูปแบบใหม่มีความสำคัญทำให้การละเล่น ประเพณี วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งของสังคมภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลเหล่านั้น ส่งผลทำให้รูปแบบการแสดงต่าง ๆ ต้องเปลี่ยนไปด้วย การแสดงร่ำवादในภาคตะวันออกเฉียงใต้ก็ตกอยู่ในอิทธิพลของบริบทนี้ด้วยเช่นกัน กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของนักแสดงร่ำवादผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่งของภาคตะวันออกเฉียงใต้ในทำนองที่ว่า

“การแสดงวันนี้นักแสดงจำเป็นต้องตามใจเจ้าภาพและต้องเกาะกระแสสังคม เพราะถ้าหากนักแสดงไม่มีการปรับตัว และปรับรูปแบบการแสดงที่เจ้าภาพมีความพึงพอใจ นักแสดงมีโอกาสตกงานสูงมาก เนื่องจากเจ้าภาพจะตัดสินใจไปเลือกหามหรสพอื่น ๆ ที่ปัจจุบันมีความหลากหลายภายใต้การแข่งขันกันที่ค่อนข้างสูงมาก” (วิชัย เวชโอสถ, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2564)

นอกจากนี้แล้ว ปรากฏการณ์ความเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากปัจจัยทางสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ส่งผลกระทบถึงปัจจัยด้านการประชาสัมพันธ์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทั้งนี้เพราะภายใต้สถานการณ์เดียวกันนั้น สื่อสารมวลชนแขนงต่าง ๆ เองก็ต้องมีการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดขององค์กร ดังนั้น สิ่งที่จะนำมาปรากฏต่อสาธารณะทั่วไปก็ต้องมีค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับการทำสื่อประชาสัมพันธ์ โดยปราศจากการยึดโยงกับอุดมการณ์และคุณค่าที่มีต่อสังคมเหมือนดังเช่นในอดีต ผลกระทบที่ติดตามมาเมื่อนำปรากฏการณ์ดังกล่าว มาทำการวิเคราะห์ภาพรวมของสังคมของภาคตะวันออกเฉียงใต้ การแสดง การละเล่น ประเพณีวัฒนธรรมที่สำคัญหลายอย่าง เช่น การแสดงร่ำवाद เป็นต้น จึงค่อย ๆ จางหายจากความรู้สึกและสายตาของคนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่เคยประสบพบเห็น จากนั้นแล้วความรู้สึกของคนรุ่นใหม่เริ่มไม่ให้ความสำคัญกับการแสดงดังกล่าว และเมื่อระยะเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปการแสดงร่ำवादก็กลายเป็นสิ่งที่ล้าสมัยในสายตาของคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงใต้

จะเห็นได้ว่าในปัจจุบันนี้หากมีการกล่าวถึงการแสดงร่ำवाद คนในภาคตะวันออกเฉียงใต้แทบไม่ค่อยคุ้นเคยหรือมีความรู้จักประวัติศาสตร์ความเป็นมาได้ดีพอ ทั้ง ๆ ที่แท้จริงแล้วการแสดงดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นสมบัติของคนในภาคตะวันออกเฉียงใต้เอง ดังนั้น การแสดงร่ำवादในปัจจุบัน

หากไม่ได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟู ก็ย่อมจะเล็งเห็นผลได้ว่า ในอนาคตอันใกล้การแสดงรำสวดก็จะค่อย ๆ ถูกวัฒนธรรมสมัยใหม่แผ่อิทธิพลเข้ามามีบทบาทกดทับ และถูกกลืนกินจนกระทั่งจางหายไปจากสังคมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สุด กรณีดังกล่าวสามารถชี้ให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ได้จากคำให้สัมภาษณ์ในทำนองที่ว่า

“ถ้าคนในรุ่นเราต่างพากันเพิกเฉย โดยต่างคนต่างคิดว่าไม่ใช่หน้าที่ในความรับผิดชอบ ผมพูดได้เลยว่าการแสดงรำสวดสูญพันธุ์แน่นอน” (เหยาเย่ คุณอเนก, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

5.1.2 บริบททางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดตราด

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดตราด โดยอาศัยประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าพบว่า พื้นที่ในจังหวัดตราดมีการแสดงรำสวดอยู่ในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอแหลมงอบ อำเภอเขาสมิง อำเภอเกาะช้าง ได้แก่ คณะรำสวดหลานปู่หม่อ ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองโสน อำเภอเมือง จังหวัดตราด คณะรำสวดคณะญาติมิตรศิษย์ครูแคล้ว ตั้งอยู่ที่ตำบลบางปิด อำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราด คณะรำสวดศิษย์ครูเป็รื่อง ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าโสม อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด คณะรำสวดคณะเสนห์ ตั้งอยู่ที่ตำบลวังตะเคียน อำเภอเขาสมิง จังหวัดตราด และคณะรำสวดคณะบุญยั้ง เจริญวงศ์ ตำบลเกาะช้าง อำเภอเกาะช้าง จังหวัดตราด เป็นต้น

ข้อค้นพบเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดตราด โดยอาศัยการศึกษาเอกสารต่าง ๆ และการสัมภาษณ์ข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลักแนวประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่า พบว่า ประวัติความเป็นมาของการแสดงรำสวดในจังหวัดตราดนั้นมีพัฒนาการของการแสดงดังกล่าว มาเป็นระยะเวลายาวนานกว่า 200 ปี รูปแบบของการแสดงที่มีการสืบทอดมาด้วยวิธีมุขปาฐะหรือที่เรียกกันทั่วไปแบบง่ายต่อความเข้าใจในลักษณะที่ว่า เป็นวิธีการพัฒนาถ่ายทอดต่อ ๆ กันมา โดยการบอกเล่าหรือการบอกกล่าวชี้แนะในกลุ่มลูกหลาน ญาติสนิทมิตรสหาย และกลุ่มคนใกล้ชิด ซึ่งในอดีตนั้นการแสดงรำสวดมาจากการเริ่มต้นของการสวดพระมาลัยโดยการใช้ฆราวาสเป็นผู้สวด นอกจากนี้แล้วยังพบว่า การแสดงรำสวดในจังหวัดตราดส่วนใหญ่จะนิยมใช้สวดกันในงานศพ ซึ่งในสมัยก่อนจะใช้แค่ผู้ชายเป็นผู้สวด จำนวน 4-6 คน และอาจมีการใช้ตาลปัตรมาเคาะจังหวะในการแสดงด้วย โดยมีลักษณะการแสดงนั่งร่าอยู่กับที่ ซึ่งคนในจังหวัดตราดจะไม่นิยมเรียกการแสดงดังกล่าวนี้ว่า การสวดพระมาลัยหรือสวดคฤหัสถ์ แต่มักจะคุ้นชินกับการเรียกว่า “รำสวด” มากกว่า โดยมีนักแสดงรำสวดบุคคลแรกที่เป็นผู้แสดงรำสวดในจังหวัดตราด และเป็นที่รู้จักกันดีในกลุ่มนักแสดงรำสวดและเจ้าภาพงานต่าง ๆ คือ ครูทวดเสนาะ พญาเวช ผู้มีภูมิลำเนาตั้งเดิมเป็นคนตำบลบางปิด อำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราด ซึ่งปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว (ปรารธนา มงคลธวัช และสายสมร งามล้วน, 2547 : 97-98)

ข้อค้นพบที่ได้รับจากการศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การแสดงรำสวดในจังหวัดตราดนั้น พบว่า เป็นการละเล่นพื้นบ้านอย่างหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการสวดหน้าศพ ของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เนื่องจากในสมัยโบราณชาวบ้านในจังหวัดตราดนิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศลกันหลาย ๆ วัน หลังจากการสวดพระอภิธรรมจบแล้วพระสงฆ์จะสวดพระมาลัยต่อเสมือนการอยู่เป็นเพื่อนศพ คนนิยมฟังเนื่องจากท่วงทำนองเสียงลีลาจังหวะของการสวดเป็นแบบแสดงละครมุ่งสื่ออารมณ์แก่ผู้ฟัง ด้วยลีลาของเสียงที่ฟังสนุกสนานมีเนื้อหาที่มุ่งเน้นให้มีความเชื่อในเรื่องโทษของการทำบาปประเภทต่าง ๆ ต่อมาเมื่อสังคมมีความเจริญมากยิ่งขึ้นจึงส่งผลทำให้ความเป็นอยู่รวมถึงวิถีชีวิตของชุมชน

และสังคมเปลี่ยนไป ดังนั้นจึงมีอิทธิพลทำให้บทสวดพระมาลัยต้องมีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้พระสงฆ์เป็นผู้สวดมาเป็นฆราวาสซึ่งเรียกว่า สวดคฤหัสถ์ ข้อมูลอีกกระแสหนึ่งเกิดจากข้อถกเถียงที่เล่าต่อ ๆ กันมาตั้งแต่อดีต ในทำนองที่ว่าการใช้พระสงฆ์ในการสวดบทพระมาลัยดังกล่าวเป็นการผิดพระวินัยของสงฆ์ ทั้งนี้เนื่องจากผู้ให้เห็นต่างให้เหตุผลว่าการแสดงดังกล่าวมีทั้งบทร้อง และการแสดงท่าทางประกอบ ซึ่งหากใช้พระสงฆ์เป็นผู้สวดเหมือนในอดีตจะเป็นการไม่เหมาะสม ด้วยเหตุดังกล่าวมีข้อค้นพบว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 จึงออกกฎหมายตราสามดวงห้ามพระสงฆ์สวดพระมาลัย

จากข้อมูลดังกล่าวทำให้ทราบว่า การแสดงรำสวดมีการพัฒนามาจากการสวดพระมาลัยเมื่อครั้งแต่อดีต ซึ่งมีขั้นตอนการแสดงที่มีความเหมือนกัน คือ การสวดพระมาลัยจะทำการแสดงหลังจากสวดพระอภิธรรมเสร็จ ซึ่งในการสวดพระมาลัยนั้นพระสงฆ์จะเป็นผู้สวด 4 รูป โดยนิยมสวดตลอดทั้งคืน ซึ่งมีเนื้อหามุ่งสอนให้ฆราวาสเป็นคนดีโดยการมุ่งเน้นสอนคตินิยมการใช้ชีวิตที่ดั่งามประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรม เกรงกลัวต่อการทำบาป ต่อมาในปัจจุบันการสวดพระมาลัยได้มีการดัดแปลง การสวดให้มีความสนุกสนานรื่นเริงคล้ายการแสดงมหรสพด้วยเหตุผลการอยู่เป็นเพื่อนศพ และญาติพี่น้องที่มางานศพตามประเพณีแบบฉบับวิถีชาวบ้านในชนบท การแสดงรำสวดในพื้นที่ของจังหวัดตราดในอดีตนั้น มีคณะรำสวดหลายคณะกระจายอยู่ในพื้นที่ โดยที่การแสดงรำสวดในสมัยก่อนจะใช้เนื้อความจากตู้พระธรรม เพื่อร้องสอนให้คนรู้จักบาปบุญคุณโทษ การทำความดี และการประพฤติตนอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงาม เป็นต้น

อย่างไรก็ดีการแสดงรำสวดนี้สืบเนื่องมาจากสมัยก่อน ที่คนโบราณมักยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อ ๆ กันมา โดยเมื่อมีคนเสียชีวิตในบ้านญาติพี่น้อง ผู้ที่เป็นเจ้าภาพงานนิยมเก็บศพไว้ที่บ้านก่อนส่วนระยะเวลาในการบำเพ็ญกุศลศพขึ้นอยู่กับฐานะความเป็นอยู่ของแต่ละครอบครัว การที่มีการเก็บศพไว้ที่บ้านนั้น เป็นการเพิ่มภาระและสร้างภาระผูกพันให้กับบรรดาญาติพี่น้อง และเพื่อนฝูงจะต้องเฝ้าศพกันทั้งกลางวันและกลางคืน สาเหตุที่ต้องเฝ้านั้นผลการศึกษาครั้งนี้สามารถสรุปเป็นข้อสันนิษฐานได้ 2 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นแรก เพื่อเป็นเพื่อนญาติของผู้ตายไม่ให้โศกเศร้าเสียใจ เมื่อขาดสมาชิกในครอบครัวไปใหม่ ๆ อีกประเด็นหนึ่งนั้น เนื่องจากคนสมัยก่อนนั้นชอบเล่นไสยศาสตร์ คาถาอาคม และนิยมเล่นน้ำมนต์พราย เพื่อทำเสน่ห์ เมตตามหานิยมจึงมักมีการลักขโมยศพ เพื่อไปทำน้ำมนต์พราย และเสน่ห์เหล่ากลต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นมูลเหตุสำคัญที่ทำให้บรรดาญาติพี่น้องของผู้เสียชีวิตจำเป็นต้องสลับสับเปลี่ยนกันในการเฝ้าศพเพื่อป้องกันการลักขโมยศพ ดังนั้นเมื่อมีความจำเป็นต้องเฝ้าศพก็ต้องเฝ้าติดต่อกันทุกวันทุกคืนจนกว่าจะถึงวันเผาศพ ในสมัยโบราณการเฝ้าศพนั้นถ้าไม่ได้ทำกิจกรรมอะไรเลย คนเฝ้าศพก็จะง่วงนอนเนื่องจากช่วงระยะเวลากลางคืนถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาแห่งการพักผ่อนนอนหลับของคนโดยทั่วไป ด้วยเหตุนี้ในสมัยนั้นจึงคิดหาวิธีการที่ทำให้ไม่ง่วงนอนกิจกรรมที่ถูกนำมาใช้ในสมัยโบราณ เช่น กิจกรรมการเล่นไฟ โฮโล เป็นต้น แต่กิจกรรมดังกล่าวเป็นการเล่นที่ผิดกฎหมาย ดังนั้นจึงเกิดการแสดงรำสวดขึ้น ซึ่งการแสดงรำสวดดังกล่าวในระยะเริ่มแรกนั้นจะใช้นักแสดงตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งสามารถเป็นได้ทั้งชายและหญิง มีหน้าที่ร้องและรำ ส่วนเนื้อเรื่องที่น่ามาใช้เป็นบทร้องก็จะนำมาจากคัมภีร์พระมาลัย โดยมีเนื้อหาที่สอดแทรกด้วยการถึงบาปบุญคุณโทษในการกระทำดีและชั่วของคนในขณะที่มีชีวิตอยู่ นอกจากนี้แล้วนักแสดงบางรายที่มีความรู้ความสามารถสูง ก็จะมีการประยุกต์การแสดงด้วยการนำเอาเรื่องราวจากวรรณคดี เช่น รามเกียรติ์ ขุนช้างขุนแผน เป็นต้น มาแสดงเพื่อให้เกิดความสนุกสนานเป็นการผ่อนคลายความเศร้าโศก

ของญาติผู้ตาย (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2547) กรณีดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของหัวหน้าคณะรำสวดอาวสุไต่ตำบลเขาสมิง ในทำนองที่ว่า

“สมัยก่อนคนเล่นไสยศาสตร์ มีการลักขโมยศพไปทำของจึงต้องเอาศพไปไว้ที่บ้านก่อนถึงเวลาเผาจึงเคลื่อนไปที่วัด ดังนั้นเจ้าภาพต้องอดหลับอดนอน เลยต้องหาการเล่นต่าง ๆ มาเป็นเพื่อนศพ” (สังวร อาชีวะ, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2564)

สำหรับขั้นตอนการแสดงรำสวดในจังหวัดตราดนั้นจะมีการไหว้พระพุทธรูป พระธรรมและพระสงฆ์ ก่อนนำพระมาลัยมาเปิดทำการแสดงรำสวด ซึ่งในอดีตพระสงฆ์จะเป็นผู้สวดหลังจากสวดพระอภิธรรมเสร็จในคืนสุดท้าย โดยเริ่มจากเจ้าภาพนิมนต์พระสงฆ์มาสวดบทพระมาลัยในทำนองคุณหัสดี เพื่อเป็นการสั่งสอนญาติและผู้ที่มาช่วยงานเป็นอุทาหรณ์ว่าอย่าใช้ชีวิตอย่างประมาท จากนั้นนักแสดงจะมานั่งล้อมวงบริเวณหน้าโลงศพ โดยมีตู้พระมาลัยตั้งอยู่กลางวง ผู้สวดที่เป็นฆราวาสจะสวดเป็นทำนองคุณหัสดีเหมือนพระสวดในอดีต โดยมีข้อห้ามว่า ห้ามยกเข้าสูงกว่าพระธรรม ห้ามรำ และห้ามยกแขนขาเพราะถือว่าขั้นตอนนี้เป็นพิธีศักดิ์สิทธิ์ ต่อมาในยุคปัจจุบันได้มีการประยุกต์ใหม่เนื่องจากการสวด ด้วยทำนองคุณหัสดีไม่ได้รับการนิยม เพราะใช้เวลานาน ทำนองมีลักษณะเฉพาะที่ยืดขาดทำให้หน้าเบื่อ การสวดในทำนองนี้จึงหายไป คงเหลือแต่การสวดที่เป็นภาษาบาลี จึงเป็นเหตุให้เป็นที่มาของฆราวาสมาสวดพระมาลัยแทนพระสงฆ์ โดยการนำเนื้อหาจากนิทานพื้นบ้านมาร้องเป็นทำนองคล้ายกับการสวดพระมาลัย ทำให้เกิดการนั่งคุกเข่าออกท่าทางร้ายรำตามเนื้อหาในบทสวด จึงเป็นที่มาของการแสดงรำสวดที่มีการประยุกต์นำคำกลอนในนิทานชาวบ้านมาใส่ทำนองส่งผลให้เพิ่มสีสันในการรับชมมากยิ่งขึ้น โดยไม่เสียการแสดงของดั้งเดิมในอดีต

ในยุคปัจจุบันขั้นตอนการแสดงรำสวดได้เปลี่ยนไปตามยุคสมัย คือ เริ่มทำการแสดงหลังพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมเสร็จ จากนั้นนักแสดงจะมานั่งล้อมตู้พระอภิธรรม จากนั้นทำพิธีเชิญครูมาสังเวทเครื่องเช่นไหว้ ซึ่งประกอบไปด้วย ดอกไม้ 3 สี เงิน 12 บาท หมาก 3 คำ เทียน 1 เล่ม รูป 3 ดอก บุหรี่ 1 ซอง เหล้าอะไรก็ได้ 1 ขวด แล้วใช้เหล้าใช้เป็นน้ำมนต์มาพรมเครื่องดนตรี ซึ่งเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง ประกอบไปด้วย กรับ ฉิ่ง ไม้กลอง และพรม รวมทั้งนักแสดงด้วย ซึ่งการแต่งกายผู้ชายจะใส่สีดำและสีขาวเป็นหลัก ส่วนผู้หญิงเน้นการใส่สีดำทั้งเสื้อและผ้าถุง ไม่ใส่กางเกง มีผ้าคล้องคอสีอะไรก็ได้

ในการแสดงรำสวดหัวหน้าคณะรำสวดจะมีการสอบถามทางฝ่ายเจ้าภาพด้วยว่าจะให้มีการสวดพระมาลัยหรือไม่ ถ้าให้สวดพระมาลัยด้วย ทางคณะรำสวดจะนำเอาพระมาลัยออกมาสวดด้วย แต่จะนิยมสวดสำหรับศพที่เป็นผู้สูงอายุ ถ้าเป็นวัยรุ่นสาวจะไม่ค่อยนิยมสวดมาลัย โดยในการแสดงรำสวดที่มีการสวดพระมาลัย เมื่อแสดงไปได้สักระยะ ทางคณะรำสวดจะคอยถามทางเจ้าภาพว่าพอแล้วหรือยัง เพราะเกรงว่าแขกที่มานางศพจะกลับกันเสียหมด ถ้าทางเจ้าภาพบอกว่าพอทางนักแสดงรำสวดจะนำตู้พระอภิธรรมออกไป เพราะไม่เหมาะสมถ้าจะทำการแสดงรำสวดในขณะที่ตู้พระอภิธรรมตั้งอยู่ เพราะอาจมีกิริยาที่ไม่เหมาะสมในการแสดง เพราะเกรงจะเป็นบาป

ในกรณีที่ไม่มีสวดพระมาลัย ทางคณะรำสวดจะทำการไหว้ครู เพื่อขอขมาเจ้าที่เจ้าทาง และแนะนำนักแสดงที่ทำการแสดงรำสวดทั้งหมดเสียก่อน จากนั้นจะทำการแสดงจนถึง 04.00 น. โดยเรื่องที่ใช้ทำการแสดง จะนำมาจากเนื้อเรื่องจากวรรณคดี เช่น ขุนช้าง-ขุนแผน พระอภัยมณี ลักษณะวงศ์ สิงห์ไกรภพ โคบุตร สองกุมาร สมุทโฆษคำฉันท์ อนิรุทธิ์ เป็นต้น โดยในสมัยก่อน

จะนำเอาทำนองสวดคฤหัสถ์ สวดสหัสสนัย แต่ในยุคปัจจุบันมักจะนำเอารำลิลิเกมาใส่ รวมไปถึงบทเพลงสมัยนิยม ลูกทุ่งประกอบไปด้วยเพื่อเป็นการแก้วงได้ ส่วนทำนองบทเพลงไทยเดิมที่นิยมนำมาใช้ประยุกต์ใช้ เช่น ลาวครวญ ลาวเสียงเทียน เขมรปากท่อ ธรรมเนียมรแสง โยกเยก โนน เป็นต้น ซึ่งในระหว่างทำการแสดงโดยจะมีการพักการแสดงในช่วงเวลา 22.00 น. หรือแล้วแต่ทางนักแสดงจะเห็นสมควร เนื่องจากเป็นการพักเสียง ตีมน้ำ และทานข้าว หลังจากนั้นจะทำการแสดงถึงเวลา 04.00 น. ในอดีตการแสดงรำสวดไม่มีค่าตอบแทนแต่เป็นการแสดงเพื่อเป็นการเอาแรงกัน ซึ่งจะขอเป็นอาหารแทน แต่บางที่ทางเจ้าภาพมีสินน้ำใจเป็นสิ่งของเครื่องใช้เสื้อผ้าของผู้ตายก็มี ในยุคปัจจุบันคืนละ 2,000-3,000 บาท แล้วแต่ระยะใกล้-ไกล ถ้าเป็นญาติหรือเครือญาติของคนในคณะจะไม่คิดค่าตอบแทน (สำราญ ช่างไม้, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2564)

เมื่อหันกลับไปพิจารณาคณะรำสวดที่มีความโดดเด่นของจังหวัดตราด ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่า เป็นคณะรำสวดที่มีชื่อว่า “อเนก สารเนตร” ซึ่งมีหัวหน้าคณะชื่อว่า นายอเนก สารเนตร คณะรำสวดดังกล่าวมีจุดเริ่มต้นจากการที่นายอเนกได้ทำการชักชวนคนรู้จัก และร่วมกันฝึกหัดการแสดงรำสวด โดยมีแนวคิดการแสดงแบบประยุกต์ ซึ่งในระยะแรกนั้นมีการตั้งชื่อคณะว่า “คณะรวมมิตร” ทั้งนี้เนื่องจากการรวมตัวกันของสมาชิกผู้มีใจรักในการร้องรำทำเพลง เมื่อมีผู้ว่าจ้างก็จะรวมตัวกันเป็นครั้งคราวไป โดยไม่มีการยึดเป็นอาชีพหลักเนื่องจากทุกคนมีอาชีพหลักเป็นของตนเองอยู่แล้ว การแสดงรำสวดจึงเป็นเพียงอาชีพเสริม ต่อมาในช่วงหลังปริมาณงานแสดงเริ่มลดน้อยถอยลง เพราะยุคสมัยที่เปลี่ยนไปมีมหรสพประเภทอื่นที่ผู้คนนิยมมากกว่า เช่น ดนตรี ลิเก ลำตัด เป็นต้น (มงคล มรรคผล, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

ในสถานการณ์ปัจจุบันการแสดงรำสวดของจังหวัดตราด ข้อค้นพบที่ได้จากการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์มีข้อค้นพบว่าเหลือเพียงคณะรำสวดของนายอเนก สารเนตร ที่ยังเปิดรับการแสดงอยู่แต่งานที่เข้ามาติดต่อก็มีน้อยมาก นอกจากนั้นยังมีคณะต่าง ๆ อยู่บ้างที่มีการการตั้งชื่อคณะตามหมู่บ้านที่อยู่ แต่ไม่มีผู้แสดงที่ครบทั้งทีมงาน กล่าวคือ ขาดความพร้อมสมบูรณ์ในเรื่องของผู้แสดง หรือนักดนตรี เป็นเหตุสำคัญที่ไม่สามารถรับการแสดงเป็นชื่อคณะของตนเองได้ หากแต่ถ้ามีคนใดคนหนึ่งรับว่าจ้างให้ไปทำการแสดง ก็จะอาศัยการถักทอเครือข่ายนักแสดงเพื่อก่อให้เกิดทีมงานการแสดงที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ด้วยเหตุดังกล่าวจึงสังเกตเห็นผลได้ว่าการสืบทอดการแสดงรำสวดของจังหวัดตราดในอนาคต หากไม่มีการอนุรักษ์สืบสานไว้อาจจะสูญหาย จนกระทั่งหลงเหลือไว้เพียงร่องรอยที่เป็นข้อมูลจากการจดบันทึก ทั้งนี้เนื่องจากได้รับผลกระทบจากอิทธิพลของศิลปะการแสดงสมัยใหม่ จนไม่อาจต้านทานหรือปรับตัวให้ทันกับความนิยมของมหรสพประเภทใหม่ ๆ ได้ ในขณะที่พัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตชุมชนในยุคสมัยใหม่ก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปกรณีดังกล่าวสามารถชี้ให้เห็นได้จากงานศพส่วนใหญ่ในปัจจุบันมักนิยมไปจัดงานที่วัด ไม่นิยมนำศพมาบำเพ็ญกุศลที่บ้าน และเมื่อพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมจบสิ้นลง วัดก็จะปิดศาลาตั้งศพ โดยไม่ยินยอมให้มีการจัดการแสดงมหรสพหรือการตีมโหรีเหมือนดังเช่นแต่ก่อน จากสาเหตุต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาจึงทำให้การแสดงรำสวดค่อย ๆ ถูกกลืนกิน และเริ่มห่างหายไปจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนตามกาลเวลา (สังวร อาชีวะ, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2564)

อย่างไรก็ตาม แม้สถานการณ์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดตราดจะดูเลวร้าย แต่ในทางกลับกันก็มีความพยายามที่จะอนุรักษ์สืบทอดการแสดงดังกล่าวไว้ ให้สามารถเป็นมรดกทางวัฒนธรรมตกทอดไปสู่รุ่นลูกหลาน ดังจะเห็นได้จากความพยายามถ่ายทอดองค์ความรู้ เกี่ยวกับ บทร้อง ท่ารำ และท่วงทำนองของการแสดงรำสวดร่วมสมัย จากการอุทิศแรงใจแรงกายของผู้มีจิตวิญญาณนักแสดงรำสวด อย่างเช่นรายของนายอเนก สารเนตร ในฐานะหัวหน้าคณะรำสวด และนักแสดงรำสวดผู้มีชื่อเสียงของจังหวัดตราด ซึ่งกรณีดังกล่าวสามารถสะท้อนได้จากการให้สัมภาษณ์ของบุคคลท่านดังกล่าวในทำนองที่ว่า

“ผมพยายามที่จะสอนหรือเผยแพร่วิธีการร้อง การเล่น การแสดงรำสวด ให้กับกลุ่มเยาวชน และผู้ที่สนใจทั่วไปโดยไม่คิดใช้ค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ปัญหาที่ผมกำลังประสบอยู่ก็คือ ไม่มีใครสนใจมาศึกษาเล่าเรียน ดังนั้นผมจึงทำใจไว้ล่วงหน้าว่าในอนาคตการแสดงรำสวดต้องสูญสิ้นไปเมื่อหมดยุคสมัยคนรุ่นผม” (อเนก สารเนตร, สัมภาษณ์ 23 กันยายน 2563)

จากการศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวด ในกรณีศึกษาจังหวัดตราด พบว่า สถานการณ์ของการแสดงรำสวดในจังหวัดตราดปัจจุบันมีคณะรำสวดหลงเหลืออยู่น้อยมากที่สุด หากจะมีเหลือล่องรอยอยู่บ้างก็เป็นแต่เพียงนักแสดงรำสวดที่เคยมีประสบการณ์ในการแสดงเท่านั้น จากการลงสำรวจพื้นที่กรณีศึกษามีเพียงป้ายชื่อคณะรำสวดของนายอเนก สารเนตรที่ยังเปิดรับการแสดงอยู่แต่งานที่เข้ามาติดต่อก็มีน้อยมาก นอกจากนั้นยังมีคณะต่าง ๆ อยู่บ้างที่มีการตั้งชื่อคณะตามหมู่บ้านที่อยู่ แต่ไม่มีผู้แสดงที่ครบทั้งทีมงาน กล่าวคือ ขาดความพร้อมสมบูรณ์ในเรื่องของผู้แสดง หรือนักดนตรี เป็นเหตุสำคัญที่ไม่สามารถรับการแสดงเป็นชื่อคณะของตนเองได้ หากแต่ถ้ามีคนใดคนหนึ่งรับว่าจ้างให้ไปทำการแสดง ก็จะอาศัยการชักชวนหรือขอร้องนักแสดงเพื่อก่อให้เกิดทีมงานการแสดงที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ดังนั้นข้อค้นพบที่ได้รับจากการศึกษาถอดบทเรียนเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการสร้างความยั่งยืนของการแสดงรำสวดดังกล่าว จึงเป็นปัจจัยเกี่ยวกับ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี เป็นหลักสำคัญก่อนปัจจัยอื่นใด

ในการศึกษาถึงปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออก โดยการสะท้อนผ่านกระบวนการถอดบทเรียนของพื้นที่รำสวดในจังหวัดตราดนั้น มีข้อค้นพบว่ามีปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดประการหนึ่งก็คือ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและปัจจัยด้านสังคม ทั้งนี้เนื่องจากหากพิจารณาสถานภาพของการแสดงรำสวดในปัจจุบัน พบว่า การแสดงรำสวดในภาคตะวันออกนั้นได้รับอิทธิพลจากกระแสความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เทคโนโลยี สังคม อย่างกว้างขวาง จนทำให้การแสดงรำสวดเมื่อพิจารณาถึงสภาพความเป็นจริง ถูกความเจริญภายใต้วัฒนธรรมสมัยใหม่กลืนกินจนใกล้จะสูญหายไปจากสังคมในภาคตะวันออก ดังนั้นการที่จะพัฒนาการแสดงรำสวดให้กลับมายั่งยืนอยู่คู่กับสังคมได้อีกครั้ง ผลการศึกษาครั้งนี้พบว่า จำเป็นที่จะต้องเริ่มต้นของการพัฒนาจากปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจให้คนสามารถมีรายได้เลี้ยงปากท้องและครอบครัวตนเองเสียก่อน โดยที่ข้อค้นพบเกี่ยวกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจนั้น ในแนวทางการปฏิบัติสามารถกระทำได้หลายแนวทาง ได้แก่ การขอสนับสนุนงบประมาณจากส่วนราชการ เช่น การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นต้น ที่ถือว่าเป็นหน่วยราชการที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด ประการต่อมาควรมีการขอสนับสนุนช่วยเหลือส่งเสริมจากองค์กรธุรกิจเอกชน และที่สำคัญที่สุดที่ผลการศึกษาครั้งนี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์ย่อย มีความเห็นที่ตรงกัน

ก็คือ การจัดให้มีกองทุนพัฒนาประเพณีวัฒนธรรมของการแสดงรำสวดในแต่ละจังหวัดที่ยังคงมี คณะแสดงรำสวดหลงเหลืออยู่ ผลการศึกษาที่ได้รับในประเด็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ ในทำนองที่ว่า

“การแสดงรำสวดบ้านเราวันนี้ถึงยุคเสื่อมจนใกล้ที่จะจางหายไปจากชุมชนท้องถิ่น เราอยากจะทำให้กลับมาคงคู่กับสังคมเหมือนเดิมได้ ฉันคิดว่ามีความเป็นไปได้หนทางเดียว กล่าวคือ ต้องเริ่มจากการฟื้นฟูให้นักแสดงมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจคือมีฐานะพอพึ่งพาตนเองได้เสียก่อน จากนั้นจึงค่อยคิดหาหนทางอื่น ๆ ด้านสังคมมาสร้างกลไกที่สามารถคงอยู่ได้และพร้อมที่จะพัฒนา ไปสู่ยุครุ่นลูกหลาน” (สาเก, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2564)

สำหรับแนวทางในการฟื้นฟูกิจกรรมทางสังคมเบื้องต้นนั้น ควรมีการเริ่มต้นจากการศึกษา ในระดับขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การศึกษาในระดับประถมศึกษาที่ 1-6 เป็นต้น ทั้งนี้เพราะแนวคิด ในการเรียนรู้ทางสังคมที่ดีควรเริ่มต้นหล่อหลอมจากเยาวชนที่มีอายุน้อยเป็นหลัก ดังที่คำพังเพย ที่คนโบราณเคยกล่าวไว้ว่า “ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก” ส่วนอีกกระแสความคิดหนึ่งก็คือ โรงเรียน ระดับประถมศึกษา ถือได้ว่าเป็นสถานศึกษาแห่งแรกของเยาวชน และมีความใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่น มากที่สุด กรณีดังกล่าวมานี้สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของปราชญ์ชุมชนท่านหนึ่ง ที่อธิบายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวและโรงเรียนในชุมชนท้องถิ่น ไว้ที่น่าสนใจในทำนองที่ว่า

“ครอบครัวเป็นโรงเรียนแห่งแรก ขณะที่โรงเรียนประถมศึกษาในหมู่บ้านหรือในวัด ก็ถือ ว่ามีความใกล้ชิดทางสังคมอย่างยากแก่การแยกส่วนออกจากกัน ดังนั้น การที่เราจะอนุรักษ์ธำรง รักษาวัฒนธรรมอันดีงาม หรือการละเล่นที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของผู้เฒ่าผู้แก่ ควรเริ่มจุดเริ่มต้นที่ ครอบครัวและโรงเรียนในระดับประถมศึกษา” (สาเก, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2564)

จะเห็นได้ว่าสิ่งที่สามารถสร้างความยั่งยืนเกี่ยวกับวัฒนธรรมความประเพณีหรือการเล่น ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงบทเพลงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่คู่กับสังคมชุมชนท้องถิ่น ได้อย่างสมเหตุสมผล อีกทั้งมีความเป็นรูปธรรมในเชิงการปฏิบัตินั้น การให้ความสำคัญกับปัจจัย ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ถือเป็นจุดเริ่มต้นและมีความสำคัญต่อการดำเนินนโยบายดังกล่าว อย่างยิ่งยวด ทั้งนี้กระบวนการในการปฏิบัติที่ดีควรเริ่มต้นหล่อหลอมจากสังคมใกล้ตัว ของเยาวชนคนรุ่นหลัง ให้มีความตระหนักถึงสมบัติที่เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษที่สูงค่า อันมีการสั่งสมมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ ในลักษณะที่ว่า การแสดงรำสวดเป็นสมบัติ ทางภูมิปัญญาที่เกิดจากรากเหง้าของคนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ต้องสร้างจิตสำนึกให้เยาวชนคนรุ่นหลังได้ เกิดความตระหนักหวงแหนในความเป็นเจ้าของ อันถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ที่ยังผลให้เกิด ประโยชน์ทั้งในแง่มุมมองของความบันเทิงและความมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ จนกระทั่งรู้ซึ่งถึง ความจำเป็นที่จะต้องถ่ายทอดไปสู่คนรุ่นใหม่ต่าง ๆ กันไปตราบนานเท่านาน กรณีเช่นนี้สามารถ สะท้อนให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของนักแสดงรำสวดผู้มีชื่อเสียงท่านหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียง เหนือในทำนองที่ว่า

“ต้องสร้างจิตสำนึกทางวัฒนธรรมให้คนรุ่นใหม่ก่อน เมื่อคนรุ่นใหม่เห็นคุณค่าความสำคัญ ดังกล่าวพวกเขาก็จะร่วมอนุรักษ์ธำรงรักษา และพยายามส่งไม้ต่อไปให้กับคนรุ่นต่อ ๆ ไป” (สำราญ ช่างไม้, สัมภาษณ์ 18 กุมภาพันธ์ 2564)

ขณะที่สังคมไทยในปัจจุบันหากพิจารณาในแง่ของวัฒนธรรมทางการศึกษา ในสถาบันการศึกษา พบว่าโดยส่วนใหญ่มักจะให้ความสำคัญกับการศึกษาในเนื้อหาสาระที่เป็น การศึกษาประวัติศาสตร์ ประเพณีและวัฒนธรรมรวมถึงภูมิปัญญาที่เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ ประเพณีและวัฒนธรรมรวมถึงภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ระดับชาติมากกว่าความรู้ที่มีอยู่ภายใน ชุมชนท้องถิ่น เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ของกรุงศรีอยุธยา ประวัติศาสตร์พระแก้วมรกต ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของการแสดงโขนสด และการศึกษาประวัติศาสตร์ของบุคคลสำคัญของ ประเทศ เป็นต้น รูปแบบการศึกษาดังกล่าวเป็นการศึกษาเพื่อนำไปสู่การสอบเลื่อนขั้นเลื่อนชั้น มากกว่าการศึกษาที่มุ่งก่อให้เกิดความรู้เพื่อการขับเคลื่อนชุมชนท้องถิ่น การจัดรูปแบบของการศึกษา พื้นฐานดังกล่าว เป็นแนวทางการศึกษาที่มีจุดอ่อนอยู่ที่การละเลยองค์ความรู้ที่เป็นมรดกตกทอดของ ชุมชนท้องถิ่นไปอย่างสิ้นเชิง มีผลสำคัญทำให้ชาวบ้านชุมชนท้องถิ่นไม่สนใจศึกษาประวัติศาสตร์ ชุมชนของตนเอง จนขาดความรู้ที่อยู่ใกล้ตัวอันเป็นบริบทพื้นฐานของการพัฒนาทั้งหลายทั้งปวง สุดท้ายมีผลกระทบทำให้ประเพณี วัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนท้องถิ่นค่อย ๆ ถูกกลืนกินจนหายไป ทีละเล็กทีละน้อย จนกระทั่งสูญหายไปมากที่สุด ปรากฏการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ ของบุคลากรทางการศึกษาท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“ผมเคยสอนเรื่องรำสวดในโรงเรียนแห่งหนึ่ง ภายหลังมีเด็กนักเรียนที่จบการศึกษาไปแล้ว มาถามผมว่า เรียนไปทำอะไรไม่เห็นได้ใช้ประโยชน์ เพราะตอนที่เขาไปสอบเรียนต่อในระดับ มหาวิทยาลัยไม่เห็นมีข้อสอบออกมาให้ทำสักข้อเลย” (ยงยุทธ นิลโกศล, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

การละเลยมิติปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมขั้นพื้นฐาน โดยไม่ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางด้าน วัฒนธรรมผ่านกระบวนการศึกษาขั้นพื้นฐานดังกล่าวนี้ มีผลทำให้อิทธิพลจากการขยายตัวของปัจจัย ทางด้านวัฒนธรรมสมัยใหม่สามารถมีอิทธิพลสู่ชุมชน เช่น วัฒนธรรมการอุปโภคและการบริโภคนิยม ในท้องถิ่น การสืบทอดความรู้แบบข้าราชการ เจ้าขุน มูลนาย เป็นต้น ที่ฝังรากลึกลงในชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดังนั้นจึงจำเป็นต้องก้าวเข้าสู่วิถีการใช้ชีวิตที่เอาเรื่องของเงินตรา เป็นตัวตั้ง จนกระทั่งละเลยวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นไปโดยสิ้นเชิง กล่าวโดยสรุปแล้วคุณค่า ทางวัฒนธรรมอันดีงามของไทยเคยมีอยู่คู่สังคมชุมชนท้องถิ่น ตั้งแต่สมัยโบราณค่อย ๆ ถูกกลืนกินไป โดยอิทธิพลของวัฒนธรรมสมัยใหม่จากต่าง ๆ ประเทศ ที่ถูกส่งผ่านช่วงการสื่อสารและเทคโนโลยี ที่มีการพัฒนาไปอย่างเป็นระบบและมีความต่อเนื่อง

ปัญหาทั้งหลายทั้งปวงดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ชี้ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าปัจจัยด้านวัฒนธรรม ที่มีการถ่ายทอดความรู้ทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการจัดการศึกษามีความสำคัญและมีความจำเป็น ทั้งนี้เพราะถ้าหากไม่ใช้ระบบกลไกทางการศึกษาเข้าไปแก้ไขในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้แล้ว ผลที่จะติดตาม มาในอนาคตอันใกล้ก็คือ การแสดงรำสวดที่ถือว่าเป็นการเล่นที่มีพัฒนาการควบคู่กับสังคม ภาควะวันออกมากเป็นระยะเวลาช้านาน ก็จะไม่หลงเหลือแม้แต่เป็นประวัติศาสตร์ในความทรงจำ ของเยาวชนรุ่นหลัง ซึ่งการแก้ไขปัญหาดังกล่าวผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่า จะต้องอาศัย เครือข่ายทางวัฒนธรรมความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เช่น วัด ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน เป็นต้น โดยใช้กลไกทางการศึกษาเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อน หลักเกณฑ์และวิธีการ

ขับเคลื่อนโดยสังเขป สามารถสะท้อนให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์จากผู้เกี่ยวข้องที่อยู่ในวงการแสดง รำสวดมาเป็นระยะเวลายาวนานท่านหนึ่งในท่านองที่ว่า

“ใช้การศึกษาในโรงเรียนช่วยนำทางความคิดทางวัฒนธรรมผ่านกระบวนการเรียนการสอน ขณะที่บ้าน วัด โรงเรียน และหน่วยงานต่าง ๆ ในชุมชนท้องถิ่นต้องร่วมมือกันสนับสนุนส่งเสริม ทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างเข้มข้น” (วิชัย เวชโอสถ, สัมภาษณ์ 20 กุมภาพันธ์ 2564)

จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดภาคตะวันออกเฉียง พบว่า ชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงมีศักยภาพในการพัฒนาหลายด้าน หากแต่ถูกละเลยไม่มีการนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพในมิติของวัฒนธรรมและเทคโนโลยี ที่มีความพร้อม ทั้งในแง่องค์ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์และหลักการทางวิชาการ ผนวกกับองค์ความรู้ที่เกิดจาก ประสบการณ์การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยที่ทั้งสองมิติสามารถผสมผสานกันแบบบูรณาการ เพื่อก่อให้เกิดพลังความสามารถในการส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาการแสดงรำสวด ด้วยการฟื้นฟูส่งเสริมให้การแสดงรำสวดสามารถกลับมาเย็นหยัด เป็นวัฒนธรรมการแสดงที่มีคุณค่า อยู่คู่สังคมในภาคตะวันออกเฉียงต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล คุณประโยชน์ของรำสวด ก็จะสามารถช่วยสร้างให้รู้ตัวรู้ชั่วและปฏิบัติงานอยู่ในหลักศีลธรรม โดยไม่หลงผิดไปกระทำความผิด ได้ง่าย อันเป็นการสร้างวัฒนธรรมอันดีงามและช่วยแก้ไขปัญหาสังคมได้ดีขึ้นในระดับหนึ่ง การบูรณาการ ระหว่างการศึกษาในสถาบันการศึกษา ควบคู่กับการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่หนทาง ของการสร้างความยั่งยืนให้กับการแสดงรำสวดดังที่ได้กล่าวมานั้น สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ ของหัวหน้าคณะรำสวดอาวุโสในจังหวัดจันทบุรีท่านหนึ่งในท่านองที่ว่า

“ภาคตะวันออกเฉียงเรามีชุมทรัพย์ที่เป็นความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมอย่างมหาศาล ทั้งประเพณี วัฒนธรรม ศิลปะการแสดง มันขึ้นอยู่กับว่าพวกเราจะหยิบฉวยมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไร แต่ถ้าหากต่างฝ่ายต่างทำไม่ร่วมมือกัน เล็งเห็นผลได้ว่าพัฒนา ยก ในทางตรงกันข้ามถ้าร่วมมือกัน ทุกเรื่องมีโอกาสมากกว่า” (มงคล มรรผล, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

การจัดการบูรณาการเรื่องเกี่ยวกับปัจจัยด้านการศึกษาคคุณค่าทางวัฒนธรรม เพื่อสร้าง พื้นฐานในการสร้างความยั่งยืนให้กับการแสดงรำสวดนั้น จากการวิพากษ์เรื่องจุดอ่อนในการสร้าง ระบบการเรียนการสอนในชั้นพื้นฐาน ที่ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถช่วยเติมเต็มจุดอ่อนดังกล่าวได้ โดยการอาศัยแนวทางการบริหารจัดการเวลาเรียนของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน แนบท้ายประกาศ กระทรวงศึกษาธิการลงวันที่ 11 กรกฎาคม 2560 เรื่อง การบริหารจัดการเวลาเรียนของสถานศึกษา ชั้นพื้นฐาน ซึ่งระบุให้สามารถจัดเวลาเรียนเพิ่มเติม โดยอาจจัดเป็นรายวิชาเพิ่มเติมหรือจัดรูปแบบ ของกิจกรรมเพิ่มเติมให้สอดคล้องกับจุดเน้นและความพร้อมของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน (ประกาศ กระทรวงศึกษาธิการ, 2560) เช่น การจัดให้มีรายวิชาส่งเสริมและอนุรักษ์วัฒนธรรมการแสดงรำสวด ในฐานะของมรดกท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียง และการจัดกิจกรรมเสริมอย่างต่อเนื่องในลักษณะ ของกิจกรรมชุมนุมวัฒนธรรมท้องถิ่นในโรงเรียน เป็นต้น

สำหรับการดำเนินแนวทางดังกล่าวนี้ เมื่อศึกษาถึงสาระสำคัญของประกาศ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง การบริหารจัดการเวลาเรียนของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน ปี พ.ศ. 2560 แล้วเป็นการเปิดโอกาสให้สถานศึกษาร่วมกับคณะกรรมการการศึกษาชั้นพื้นฐานได้มีการสร้าง กิจกรรมการเรียนรู้ อนุรักษ์และการสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้หลายช่องทาง เช่น

อาจจะอยู่ในรูปแบบของรายวิชาให้นักเรียนได้มีโอกาสเรียนในชั้นเรียน โดยมีการเชิญปราชญ์ชุมชน ผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญมาร่วมแบ่งปันความรู้ หรือแม้กระทั่งการบริหารจัดการในรูปแบบของ กิจกรรมชุมนุมที่ให้นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมได้อย่างเหมาะสม (ภุริวัต ชุนสุนทร, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาข้อมูลจากระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการกระทำกิจกรรม ด้านการศึกษาดังกล่าวนี้พบว่า สามารถกระทำได้ด้วย การอาศัยความในมาตรา 5 แห่ง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ประกาศ กระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง การบริหารจัดการเวลาเรียนของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2560 และระเบียบข้อบังคับว่าด้วยโครงสร้างเวลาเรียนตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ. 2551 ซึ่งรายละเอียดเกี่ยวกับรูปแบบของการดำเนินกิจกรรมผู้วิจัยจะได้นำเสนอไว้ในหัวข้อตัวแบบ การพัฒนาที่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

5.1.3 บริบททางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดระยอง

จากการศึกษาประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวดของจังหวัดระยอง โดยอาศัย ประวัติศาสตร์จากคำบอกเล่าพบว่า พื้นที่ในจังหวัดระยอง มีการแสดงรำสวดอยู่ในแถบพื้นที่ อำเภอกาหลง และอำเภอบ้านค่าย ได้แก่ คณะการแสดงรำสวดบ้านกร่ำ ที่มีนางไพเราะ รุ่งเรือง เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านกร่ำ อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง คณะการแสดงรำสวดวงบ้าน คลองทุเรียน ที่มีนางเทียน เพชรแสง เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ตำบลชากกะพง อำเภอกาหลง จังหวัดระยอง และคณะการแสดงรำสวดครูสาคร ประจง โดยมีนางสุจินต์ ทับทิมรัตน์และนายสิน บุญประเสริฐ เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ในตำบลชากบก อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ซึ่งในปัจจุบันนี้ยังคงรักษา ความเป็นคณะไว้ได้อยู่หากแต่มีปริมาณงานแสดงน้อยมาก

การแสดงรำสวดในจังหวัดระยองไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีปรากฏของการแสดงดังกล่าว จากพื้นที่ใดและเมื่อใด แต่จากการสัมภาษณ์ประวัติจากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสชุมชน พบว่า การแสดงรำสวดตั้งแต่ครั้งอดีตเป็นเพียงประเพณีที่มีการทำสืบทอดต่อกันมาในงานศพและมีฆราวาส เป็นผู้สวด โดยมีการสวดพระมาลัยเริ่มต้นการแสดง และมีการนำวรรณคดี นิทานพื้นบ้าน และใช้ กลอนสดมาร่วมสวดด้วย เรียกว่า “ลำนอก” หรือ “ลำสวด” ซึ่งจากการศึกษาพบหลักฐานบันทึก ในพระคัมภีร์บทสวดพระมาลัยเป็นภาษาขอมในหนังสือประวัติศาสตร์ไทยสมัย 2352 - 2453 ตอนที่ 1 ระบุว่า รำสวดมีวิวัฒนาการมาจากการสวดพระมาลัยที่ปรากฏในครั้งพุทธกาล โดยนิยมสวด ทั้งในงานมงคลและงานอวมงคล ซึ่งใช้เป็นภาษาบาลี ต่อมาถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาได้มีผู้ประพันธ์ เป็นคำกลอนภาษาไทยโดยมีโครงสร้างลักษณะเป็นกาพย์

ข้อค้นพบที่ได้รับจากการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของการแสดงรำสวด ในจังหวัดระยองนี้ ส่วนใหญ่มักมีการกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการกำเนิดรำสวดที่มีขึ้นในระยะแรก ๆ และได้รับความนิยมสูงในแถบอำเภอกาหลง จังหวัดระยอง ส่วนความเป็นมาของการแสดงรำสวด ของอำเภอกาหลง จังหวัดระยองนั้น จะเป็นการสวดในลักษณะของการสวดพระมาลัยโดยที่ผู้สวด บททำนองดังกล่าวได้นั้นส่วนมากจะมีอายุตั้งแต่ 50-70 ปีขึ้นไป ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยนั้นผู้คนที่มีความ อายุในช่วงดังกล่าวจะเป็นผู้มีความรู้และความสามารถในการอ่านอักษรขอมได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจเป็น เพราะบุคคลเหล่านี้เคยผ่านชีวิตการบวชเรียนและมีการศึกษาดำราโบราณต่าง ๆ มาก่อน อีกกระแสหนึ่ง

มีข้อค้นพบว่าหนังสือสวดพระมาลัยฉบับดั้งเดิมนั้นได้มีการจดจารึกไว้ด้วยอักษรขอม ด้วยเหตุนี้เอง มีผลทำให้คนรุ่นหลังไม่สามารถอ่านออกได้ ประกอบกับมีการปรับเปลี่ยนจากการแสดงโดยใช้ผู้ชายล้วนมาเป็นผู้หญิงล้วนยิ่งทำให้การเรียนรู้อักษรขอมจากพระผู้ใหญ่อยากมากขึ้น จึงอาจเกิดการขาดช่วงของการสืบทอดที่ต่อเนื่องถึงแม้ว่าในภายหลังจะมีการแปลบทพระมาลัยจากอักษรขอมมาเป็นภาษาไทย ดังเช่น ฉบับของ ส.ธรรมภักดีเป็นต้นแล้วก็ตาม รวมถึงการสวดพระมาลัยในอำเภอแกลง จังหวัดระยองใช้ทำนอง “ฉันท์ 8 บท” เช่น ทำนองฉันท์พิเศษและฉันท์ธรรมดา ทำนองราบ ทำนองเปรตสัง ทำนองเชิด ทำนองวงสันต์ เป็นต้น ซึ่งมีทำนองสวดที่มีลักษณะของการโอตครวญ ทำให้น่าเบื่อหน่าย ผู้ที่นิยมฟังจึงมีแต่คนเฒ่าคนแก่เท่านั้น คณะมาลัยจึงนิยมนำบท “ลำนอก” หรือ “ลำสวด” มาใช้ในการสวดเพื่อดึงดูดผู้ฟังรุ่นหนุ่มสาวแทน (ชฎาลักษณ์ สรรพานิช, 2524 : 29-33)

ปรากฏการณ์ของการแสดงรำสวดในอำเภอแกลงจังหวัดระยอง ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงมาแล้ว ในยุคเริ่มต้นนั้น ที่ผู้แสดงส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ชายสูงอายุและผ่านการบวชเรียนมาก่อนนั้น สามารถสะท้อนได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า “หนังสือตำราที่เป็นบทร้องในการแสดงรำสวดสมัยก่อนเป็นอักษรขอม ต้องเป็นคนที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถอ่านออก” (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2564)

จะเห็นได้ว่าการแสดงรำสวดในจังหวัดระยอง ยังคงมีรูปแบบการรำสวดในลักษณะเดียวกับการสวดพระมาลัย โดยเริ่มต้นจากการไหว้ครูเพื่อแสดงความเคารพครูบาอาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ติดตัวมาประกอบอาชีพ รวมถึงเพื่อเรียกขวัญและกำลังใจให้แก่ตัวของผู้แสดง โดยมีเครื่องกำนลประกอบด้วย 1) ดอกไม้ 2) ธูป 3) ดอก 3) เทียน 1 เล่ม 4) เหล้า 1 ขวด พร้อมแก้วเหล้า 1 ใบ 5) กระทงหรือพานใส่หมาก พลู ยาสูบ (ไม่จำกัดจำนวน) และ 6) เงินกำนล 12 บาท ซึ่งเครื่องกำนลทางเจ้าภาพเป็นผู้จัดให้กับทางคณะผู้แสดง จากนั้นหัวหน้าคณะเป็นผู้นำไหว้ครู โดยยกภาชนะรองรับเครื่องกำนลขึ้นจรดหน้าผาก ตั้งนม 3 จีบ ตั้งจิตอธิษฐานแก่ครูอาจารย์ช่วยดลจิตดลใจให้การแสดงผ่านไปด้วยดี ส่วนลูกคณะคนอื่นนั่งรอดูด้วยอาการสงบและสำรวม ในกรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของหัวหน้านักแสดงรำสวดท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า “การแสดงทุกประเภทที่เป็นศิลปวัฒนธรรมของไทย ล้วนมีครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชา ดังนั้น ก่อนเริ่มต้นการแสดงจึงต้องมีการไหว้ครูก่อนเสมอ” (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2564)

หลังจากมีการไหว้ครูเสร็จผู้แสดงจะเข้าไปทำความเคารพ จากนั้นดำเนินการสวดไปตามลำดับขั้น คือ เริ่มจากสวดบทในกาล ร้องบทไหว้ครูที่ทางคณะแต่งขึ้นมาใหม่ โดยใช้ทำนองเพลงโยสลัม ต่อมาเป็นร้องบทไหว้ศพโดยใช้ทำนองเพลงสินวล จากนั้นเป็นการแสดงในบทลำสวด โดยใช้ทำนองอื่นนอกเหนือจากทำนองในหนังสือพระมาลัยมาสวดแทรกเพื่อให้เกิดความสนุกสนานแก่ผู้ฟัง มีการนำเนื้อหาจากวรรณคดีต่าง ๆ เช่น ขุนช้างขุนแผน สังข์ทอง พระอภัยมณี สามก๊ก เป็นต้น มาแสดงเป็นเพลงเร็ว-เพลงช้า สลับกันไป จนเวลาใกล้รุ่ง (04.00 น.) ทางคณะจะจบการแสดงลำสวดด้วยเพลงลา และสวดบท “สังเปรต” (ในหนังสือพระมาลัย เรียกว่า เปรตสัง) เป็นการกล่าวถึงเปรตในนรก สังฆาภพระมาลัยให้ช่วยไปบอกญาติให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตนด้วย ซึ่งบทสวดสังเปรตนี้เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการสวดพระมาลัย โดยก่อนสวดบทสังเปรตเจ้าภาพจะจุดธูปบอกผู้ตายให้ฟังการสวด “สังเปรต” ด้วย (ทรงศักดิ์ บรรจงกิจ หัวหน้าคณะรำสวดอรุณสุนทรภู, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2564)

จากการศึกษารูปแบบและลักษณะการแสดงรำสวดในจังหวัดระยอง พบว่า การแสดงรำสวดในจังหวัดระยอง มีจุดเริ่มต้นและพื้นฐานมาจากการแสดงที่มีเป้าประสงค์ของการเป็นเพื่อนเจ้าภาพงานศพ ทั้งนี้เพราะในสมัยก่อนสภาพโดยทั่วไปยังขาดความเจริญในทุกด้าน ดังนั้นการแต่งกายของคณะรำสวดในอดีตผู้หญิงจะสวมใส่เสื้อสีขาวหรือสีดำ สวมผ้าถุงสีดำยาวกรอมเท้า คล้องผ้าสไบหลากสี ผัดหน้าสวยงาม ผู้ชายแต่งชุดสุภาพเรียบร้อย ส่วนในปัจจุบันนี้ผู้หญิงจะสวมใส่เฉพาะเสื้อสีดำ อาจมีลักษณะแขนกุดหรือสายเดี่ยวตามสมัยนิยม และสวมกระโปรงสีดำยาวกรอมเท้า แทนผ้าถุง แต่ยังคงคล้องผ้าสไบหลากสีอยู่ เนื่องจากผ้าสไบหลากสีนับเป็นเครื่องแต่งกายที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของการสวดพระมาลัยมาตั้งแต่โบราณ ซึ่งมีหลักในการคล้องผ้า 2 แบบ คือ

1. คล้องผ้าสไบไว้ที่ลำคอ การคล้องผ้าในลักษณะนี้จะใช้ในขั้นตอนของพิธีการ ได้แก่ ขณะสวดพระมาลัย ไหว้ครู ไหว้ศพ ขั้นตอนการลา และสั่งเปรต
2. คล้องผ้าสไบผูกไว้ที่เอว โดยผูกเป็นโบว์บริเวณด้านซ้ายของลำตัว ทั้งชายสวยงาม ซึ่งลักษณะการคล้องผ้าเช่นนี้จะใช้เมื่อแสดงบท “ลำสวด”

เมื่อหันไปพิจารณาอุปกรณ์ที่ใช้ในการสวดส่วนใหญ่จะประกอบด้วย ตู้พระอภิธรรมที่ใส่พระมาลัย ซึ่งตู้พระอภิธรรมในสมัยอดีตนั้นเจ้าภาพต้องไปขอยืมมาจากวัด เนื่องจากมีความเชื่อกันว่าห้ามมีตู้พระอภิธรรมไว้ที่บ้านต้องอยู่ที่วัดเท่านั้น หนังสือพระมาลัยที่ใช้ในการสวดพระมาลัย ตาลปัตร ซึ่งผู้สวดใช้ตาลปัตรชุดเดียวกับพระสงฆ์ที่ใช้สวดพระอภิธรรม โดยในปัจจุบันใช้ตาลปัตรเฉพาะตอนสวดพระธรรมที่มีเนื้อหาเป็นภาษาบาลีเท่านั้น แต่ในช่วงการแสดงลำนอกจะไม่มีการใช้ตาลปัตรเหมือนในอดีต เนื่องจากบทสวดลำนอกมีความสนุกสนาน ผู้สวดมักใช้ตาลปัตรกระทุ้งกับพื้นตามจังหวะด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ตาลปัตรเกิดความเสียหายได้ ต่อมาในระยะหลังจึงไม่มีการนำตาลปัตรมาประกอบการสวดทำนองลำนอกอีกต่อไป และวงปีพาทย์นางหงส์บรรเลงสลับระหว่างพระสงฆ์สวดพระอภิธรรม และบรรเลงร่วมกับการสวดพระมาลัยสวดทำนองลำนอกเท่านั้น ซึ่งจะมีการประยุกต์นำเครื่องประกอบจังหวะ เช่น ฉิ่ง กรับคู่ แหมบโบริน (Trampoline) กลองบองโก (Bongos) คาวเบลล์ (Cowbells) มาร่วมด้วย เป็นต้น ส่วนขนาดของวงปีพาทย์ก็จะขึ้นอยู่กับความมีฐานะของเจ้าภาพแต่ละงาน เช่น หากเจ้าภาพ มีฐานะดีก็มักจะจัดหางปีพาทย์ที่มีทีมงานขนาดใหญ่ เป็นต้น ในทางตรงกันข้ามถ้าหากเจ้าภาพมีทุนทรัพย์น้อยก็จะจัดหางปีพาทย์มาประกอบที่มีขนาดเล็กวงส่วนนักแสดงมีการออกเสียงเป็นทำนอง “นอย” หากนักสวดพระมาลัยสวดในทำนองแก่นักปีพาทย์ จะไม่มีการบรรเลงรับ ด้วยเหตุจากการสวดทำนองแก่นักปีพาทย์ที่ไม่มีทำนองที่จะนำมาบรรเลงรับได้

ในการพิจารณาเกี่ยวกับอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงรำสวดนั้นสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากหัวหน้าคณะวงปีพาทย์นางหงส์ท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า “เจ้าภาพมีฐานะดีหรือไม่สิ่งหนึ่งที่สามารถพิจารณาได้คือขนาดของวงปีพาทย์ คือถ้าเจ้าภาพรวยหน่อยวงปีพาทย์ก็จะโตหน่อย แต่ถ้าเจ้าภาพมีเงินน้อยอุปกรณ์ในวงปีพาทย์ก็จำเป็นต้อง ลดจำนวนอุปกรณ์ลง” (สุพจน์ พลัดถิ่น, สัมภาษณ์ 24 มกราคม 2564)

อย่างไรก็ดี จากการศึกษาถอดบทเรียนเพื่อศึกษาวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในกรณีศึกษาจังหวัดระยองพบว่า สถานการณ์ของการแสดงรำสวดในจังหวัดระยองนั้น มีข้อค้นพบเกี่ยวกับปัจจัยด้านสังคมและเทคโนโลยี ดังนี้

ผลการศึกษาที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กลุ่มมีข้อค้นพบเกี่ยวกับความสำคัญของการอาศัยปัจจัยด้านสังคม อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงมิติต่าง ๆ ในหลายด้านจนมีผลทำให้การแสดงรำสวดเกือบสูญหายไปจากชุมชนท้องถิ่น ซึ่งปัจจัยทางสังคมในที่นี่หมายถึงการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน ด้วยการอาศัยกลไกของการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่างเข้มข้น จากนั้นแล้วเป็นการสร้างความพยายามปลูกจิตสำนึกและการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็ก โดยที่ทุกฝ่ายมีเป้าประสงค์ร่วมกันสำหรับการสืบสานการแสดงรำสวดให้สามารถถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น กรณีที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงปัจจัยด้านสังคมนั้นพบว่าหลังจากที่มีการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก โดยอาศัยพื้นที่จังหวัดระยองเป็นฐานในการพัฒนาทำให้การดำเนินวิถีทางสังคมของคนระยองมีการปรับเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วมาก ซึ่งสามารถสะท้อนให้เห็นในเชิงที่เป็นรูปธรรมได้จากการสัมภาษณ์ศิลปินดีเด่นจังหวัดระยองซึ่งเป็นหัวหน้าคณะกรรมการแสดงพื้นบ้านชุมชนในทำนองที่ว่า

“รุ่นพวกเราอยู่กันอีกไม่กี่ปีก็ตายกันหมดแล้ว ถ้าจะให้ดีเราต้องนึกถึงเด็กรุ่นลูกรุ่นหลานที่พวกเขาจะพัฒนาเติบโตขึ้นมาแทนที่พวกเรา วิธีการที่ดีที่สุดก็คือพวกเราต้องช่วยกันใช้กระบวนการทางสังคมเพื่อรณรงค์การแสดงรำสวดให้กลุ่มเยาวชนเห็นความสำคัญ เพราะเมื่อพวกเราจากโลกนี้ไปแล้วพวกเขาเหล่านั้นจะได้เล็งเห็นคุณค่าของการแสดงรำสวด และร่วมกันหวงแหน ร่วมกันรักษามรดกอันล้ำค่านี้ไว้สืบต่อไป” (สุนทร ชมหวาน, สัมภาษณ์ 12 มกราคม 2564)

จะเห็นได้ว่าการที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูหรือการขับเคลื่อนกิจกรรมใด ๆ ของการแสดงรำสวดเพื่อก่อให้เกิดความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งยวดที่ต้องอาศัยพลังความร่วมมือของภาคส่วนที่มีอยู่ในสังคมชุมชนท้องถิ่น โดยที่ภาคส่วนต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องมีการหล่อหลอมอุดมการณ์พัฒนาให้เป็นหนึ่งเดียวกัน อาจเรียกได้ว่าเป็นอุดมการณ์ร่วมของคนในชุมชน ทั้งนี้อาจมีการเริ่มต้นจากการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ ในลักษณะของรูปแบบสภากาแฟก่อน จากนั้นค่อย ๆ เริ่มขยายวงกว้างเพื่อก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายความเข้มแข็งภายในชุมชน กิจกรรมดังกล่าวจะสามารถเป็นปฐมบทของการผนึกรวบรวมความคิดเห็นที่หลากหลายเข้าด้วยกัน จากนั้นแล้วจึงนำไปสู่การเลือกดำเนินกิจกรรมที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องบริบทของชุมชน กรณีของการสร้างจุดเริ่มต้นเพื่อนำไปสู่สังคมของการมีส่วนร่วมอย่างเข้มข้น และมีพลังในการขับเคลื่อนกิจกรรมดังกล่าว สามารถสะท้อนให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ จากคำให้สัมภาษณ์ของปราชญ์ชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือในทำนองที่ว่า

“การต่อยอดกิจกรรมการใด ๆ รวมถึงการแสดงรำสวดก็เช่นเดียวกัน ควรมีการเริ่มต้นจากจุดเล็ก ๆ ของการพูดคุยแลกเปลี่ยนในลักษณะของการคุยกันแบบไม่เป็นทางการ ของคนในชุมชนต่าง ๆ จากนั้นจึงค่อยขยายอุดมการณ์ความคิดให้กว้างขวางขึ้นแบบไยแมงมุม ผลของการกระทำดังกล่าวจะสามารถหล่อหลอมเพื่อสร้างจิตสำนึก ความรู้สึกความเป็นเจ้าของและความหวงแหนในสิ่งที่เป็นมรดกตกทอดมาจากรุ่นบรรพบุรุษ” (มงคล มรรคผล, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

เมื่อคนในชุมชนในสังคมท้องถิ่นได้มีการหล่อหลอมความคิด อันเกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างต่อเนื่อง ก็จะทำให้เกิดอุดมการณ์ร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาการแสดงรำสวดอย่างเข้มข้น จากนั้นแล้วก็จะมีการสืบทอดอุดมการณ์ต่อไปยังเยาวชนรุ่นหลัง ปราชญ์การณดังกล่าวนี้ก็จะมีความสมเหตุสมผลที่จะสามารถมองเห็นแนวทางในการพัฒนาการแสดงรำสวดได้อย่างเป็น

รูปธรรม สำหรับกระบวนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวอาจเริ่มต้นจากการร่วมกันกำหนดปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา การแสวงหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน การนำทางที่เกิดจากการร่วมคิดร่วมทำไป ปฏิบัติให้เกิดเป็นมรรคผล รวมถึงการร่วมรับผลประโยชน์ และการร่วมกันประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนตามกระบวนการที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้ สำหรับรูปแบบของการดำเนินการอนุรักษ์ฟื้นฟูการแสดงรำสวด ให้สามารถกลับมาอยู่คู่กับสังคมในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างมั่นคงอีกครั้ง สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของพระสงฆ์นักพัฒนาของจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงใต้ในทำนองที่ว่า

“การแสดงรำสวดจะดีและยั่งยืนได้ ญาติโยมผู้เป็นเจ้าของมรดกที่มีคุณค่านี้รวมถึงผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งหมดของสังคม จะต้องร่วมมือกันในการคิด วิเคราะห์ แยกแยะ ว่ามีหนทางใดบ้างที่จะสามารถทำให้การแสดงรำสวดกลับมาเป็นที่นิยมในชุมชนบ้านเราอีกครั้ง กล่าวโดยสรุปแล้ว โยมต้องหันหน้าเข้าคุยกัน หาทางออกร่วมกัน ทำในลักษณะของคำว่าบวร กล่าวคือ บ้าน วัด โรงเรียน และชุมชน ต้องร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากไม่ทำเช่นที่ว่่านี้อีกโอกาสของการพัฒนาแทบมองไม่เห็น” (สาธิต ทองเปรม, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2564)

ปัญหาอุปสรรคที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงใต้ที่เกิดจากปัจจัยด้านสังคมเป็นผลกระทบมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีอิทธิพลถึงสังคมชุมชนท้องถิ่นในปัจจุบัน การศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบที่ได้รับจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกว่า สังคมชุมชนท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงใต้มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ จากอดีตที่เป็นสังคมที่เคยมีน้ำใจช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และสามารถพึ่งพาอาศัยกัน ก็กลับกลายมาเป็นสังคมแบบบริโภคนิยมควบคู่กับสังคมแบบวัตถุนิยม โดยที่การดำเนินวิถีชีวิตยึดถือเอาเงินเป็นตัวตั้ง ด้วยเหตุดังกล่าวมีผลทำให้ผู้คนในสังคมมีความเห็นแก่ตัวและแล้งน้ำใจ ดังจะเห็นได้จากการช่วยเหลือกันในรูปแบบของ “การลงแขก” “การตักแรง” “การช่วยเหลือแรง” “การเอาแรง” เริ่มจางหายไปจากสังคมชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ อีกกระแสหนึ่งที่มีผลสำคัญต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในสังคมชุมชนท้องถิ่นมีผลมาจากระบบประชาธิปไตยแบบตัวแทน ที่กฎหมายรัฐธรรมนูญกำหนดให้ประชาชนเลือกตัวแทนเพื่อทำหน้าที่ทดแทนประชาชนในการมิติต่าง ๆ เช่น การเลือกตั้งสมาชิกสภาและผู้บริหารท้องถิ่น สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด และสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นต้น ปรัชญาการณดังกล่าวนี้มีผลกระทบทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดการแตกตัว จากการเลือกข้างหรือเป็นหัวคะแนนรายใดหลายหนึ่ง ทั้งหลายทั้งปวงดังที่ได้นำเสนอมาแล้วนี้ล้วนมีผลต่อการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งสิ้น มิติทางสังคมและผลของการเมืองการปกครองที่เกิดขึ้น จนส่งผลสำคัญก่อให้เกิดการแตกตัวของชุมชนดังที่ว่่านี่ ซึ่งสามารถชี้ให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของผู้อาวุโสชุมชนท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“ทุกวันนี้เรื่องของการวานกัน การขอแรงกัน การช่วยเหลือกันแบบไม่หวังสิ่งตอบแทน ไม่มีแล้ว ทำอะไรนิด ๆ หน่อย ๆ ต้องว่าด้วยเรื่องเงินทองอย่างเดียว อย่าหวังว่าคนจะมีน้ำใจช่วยเหลือกันเหมือนแต่ก่อนตอนที่ผมเป็นเด็ก” (มงคล มรรคผล, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

ขณะเดียวกันนั้น ผลของความขัดแย้งทางการเมือง ที่เกิดขึ้นจากการเลือกตั้งในทุกระดับ จนกระทั่งทำให้ผู้คนในสังคมชุมชนท้องถิ่น เกิดการแตกตัวออกเป็นกลุ่ม ๆ ในลักษณะของการเป็นขั้วการเมืองแบบฝักฝ่าย จนมีผลทำให้เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินกิจกรรมภายใต้การมีส่วนร่วม สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ในทำนองที่ว่า

“การเมืองวันนี้เกิดความขัดแย้งรุกรลามไปทั่วทุกสังคม ไม่เว้นแม้แต่บ้าน วัดและสถานศึกษาเพราะบางครั้งถ้าหากเราไม่เล่นการเมือง การเมืองอาจจะเล่นเราก็ได้ ในวัดก็คล้าย ๆ กัน เวลาทีมงานวัดเชื้อเชิญคนทุกกลุ่มให้เข้ามาร่วมมือกันประชุมปรึกษาหารือ แต่หลายครั้งพบว่า ถ้าอีกกลุ่มหนึ่งมา กลุ่มที่มีความขัดแย้งกันก็จะไม่มาร่วมงาน กรณีเช่นนี้แม้ว่าพระสงฆ์จะไม่ได้เกี่ยวข้องกับสนามการเมืองดังกล่าวด้วยก็ตาม แต่ก็ได้รับผลกระทบตามไปด้วย” (สาธิต ทองเปรม, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2564)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัจจัยด้านสังคม เศรษฐกิจและเทคโนโลยี ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หากได้รับการพิจารณาแก้ไขได้อย่างถูกวิธีและทันเวลาที่ ก็จะสามารถเป็นปัจจัยที่สามารถทำให้การแสดงรำสวดให้กลับมาที่ยั่งยืนได้อีกครั้ง ในสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือปัจจุบัน ซึ่งจะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมค่อนข้างสูง กระบวนการมีส่วนร่วมดังกล่าวควรมีการอาศัยการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนในสังคม โดยไม่มีการละเว้นกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไว้ ทั้งนี้ต้องยอมรับฐานความคิดที่ว่าความรู้อันต่าง ๆ นั้นติดอยู่กับผู้คนโดยทั่วไป ดังนั้นการจะขับเคลื่อนกิจกรรมการแสดงรำสวดเพื่อก่อให้เกิดความยั่งยืนสู่นาคตได้อย่างมั่นคง จำเป็นต้องบูรณาการความรู้เข้าด้วยกันระหว่างนักวิชาการ ประชาชน ชุมชน และภาคประชาสังคมทุกภาคส่วน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในสังคมชุมชนท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์ ครู นักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ ชุมชน ผู้อาวุโสชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครองท้องถิ่น และประชาชน เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว จากการศึกษาถอดบทเรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้ของกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างทั้ง 3 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ กรณีศึกษาที่ทีมงานคณะรำสวดคณะวิชัย ราชันย์ โดยมีนายวิชัย เวชโอสถ เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ที่ตำบลตกรวม อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี ในฐานะที่เป็นตัวอย่างกรณีศึกษาที่สะท้อนจังหวัดจันทบุรี กรณีศึกษาที่ทีมงานคณะรำสวดของนายอเนก สารเนตร ในฐานะที่เป็นตัวอย่างกรณีศึกษาที่สะท้อนจังหวัดตราด และกรณีศึกษาที่ทีมงานคณะรำสวดคณะครูสาคร ประจง ที่มีนางสุจินต์ ทับทิมรัตน์และนายสิน บุญประเสริฐ เป็นหัวหน้าคณะ ตั้งอยู่ในตำบลชากบก อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ในฐานะที่เป็นตัวอย่างกรณีศึกษาที่สะท้อนจังหวัดระยองนั้น ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่ามีปัจจัยอีก 2 ด้านที่เป็นจุดร่วมในการแสดงที่ตระหนักตรงกันว่า เป็นปัจจัยสำคัญที่สามารถส่งผลต่อการสร้างความยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีประสิทธิผล ได้แก่ ปัจจัยด้านสังคม และปัจจัยด้านเทคโนโลยี ดังนี้

ในการกล่าวถึงผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยด้านสังคมเกี่ยวกับการแสดงรำสวดนั้น ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่า จำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญและการร่วมมือสนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับกิจกรรมการแสดงรำสวดอย่างกว้างขวางของทุกภาคส่วนในสังคมแบบพหุภาคี ทั้งนี้ความร่วมมือดังกล่าวจะต้องเป็นการประสานความร่วมมือ ในลักษณะของการถักทอเชื่อมโยงเครือข่ายแบบบูรณาการ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน การที่จะสามารถบูรณาการการสร้างกิจกรรมในลักษณะของการร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ได้ นั้น จำเป็นต้องอาศัยภาครัฐในแง่ของการเสริมสร้างนโยบายที่เกื้อหนุนต่อการจัดกิจกรรมการแสดงรำสวดในทุกโอกาส กรณีดังกล่าวนี้ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีฐานะเป็นภาคส่วนของรัฐที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เทศบาลตำบล เทศบาลเมือง องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) เป็นต้น จะต้องทำหน้าที่หลักในการสร้างจิตสำนึกผ่านกระบวนการนโยบายหลัก ที่อาจมี

การกำหนดให้การจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่ที่รับผิดชอบ จะต้องมีการสอดประสาน การแสดง رأสดหรือการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับการแสดง رأสดด้วยเสมอ กรณีดังกล่าวนี้ สามารถ สะท้อนให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของบุคลากรภาครัฐในองค์การปกครองท้องถิ่นท่านหนึ่ง ในทำนองที่ว่า “องค์การปกครองท้องถิ่นแต่ละแห่งมีความเป็นนิติบุคคล ดังนั้นจึงสามารถออกเป็น ข้อบัญญัติหรือเทศบัญญัติหรืออาจอยู่ในรูปของนโยบายด้านศิลปวัฒนธรรมกรณีเร่งด่วน ทั้งนี้เพราะ จะเป็นการเปิดโอกาสให้การแสดง رأสดสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนตามโอกาส ต่าง ๆ โดยที่องค์การปกครองท้องถิ่นทุกแห่งสามารถอุดหนุนงบประมาณ หรือสามารถส่งเสริม รูปแบบกิจกรรมได้อย่างเหมาะสม” (สิทธิรัตน์ ศรีจันทร์, สัมภาษณ์ 3 เมษายน 2564)

การที่ผลการศึกษาคั้งนี้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมกิจกรรมทางด้านสังคม ที่เกี่ยวกับการ แสดง رأสดโดยมีหน่วยงานภาครัฐมากกว่าหน่วยงานภาคส่วนนั้น เพราะข้อมูลที่ได้รับการ สัมภาษณ์แบบเจาะลึกมีข้อค้นพบว่า หน่วยงานภาครัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การปกครองท้องถิ่น โดยทั่วไปนั้นมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรทางการบริหารจัดการที่พร้อมกว่า เช่น ความพร้อม ด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากร และอื่น ๆ ความพร้อมเหล่านี้จะสามารถเอื้ออำนวยความสะดวก ต่อการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการแสดง رأสดได้ในทุกโอกาส นอกจากนี้แล้วองค์การปกครองท้องถิ่น ทุกแห่งก็ยังสามารถในการสร้างเครือข่ายต่าง ๆ ในพื้นที่ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริม สนับสนุนให้เกิดกิจกรรมดังกล่าวได้อย่างมีศักยภาพ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากองค์การปกครอง ท้องถิ่นส่วนใหญ่ยังมีอิทธิพลในเชิงผลประโยชน์ให้แก่ชุมชน หมู่บ้าน วัด โรงเรียน รวมถึงองค์กร ภาคเอกชนที่ตั้งอยู่ในเขตองค์การปกครองท้องถิ่นนั้น ๆ ความเกรงอกเกรงใจต่อการขอความร่วมมือ ขององค์การปกครองท้องถิ่นในเรื่องใด ๆ นั้นสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ประกอบการรายย่อย ในภาคตะวันออกในทำนองที่ว่า “ถ้า อบต. หรือเทศบาล ไม่ว่าจะป็นตัวนายกฯ สมาชิกสภา หรือ ปลัดฯ ขอความร่วมมือในเรื่องใด ๆ กับผู้ประกอบการรายเล็กรายน้อย ที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ของเขา ส่วนมากแล้วไม่ว่าจะเต็มใจหรือไม่เต็มใจ ไม่ว่าจะมากหรือน้อยก็ต้องให้ความร่วมมือสนับสนุน เพราะ พวกเราทราบดีว่าถ้าปฏิเสธก็มักจะมีปัญหาอื่น ๆ ตามมาเสมอ อย่างการแสดง رأสดก็เช่นกัน ผมคิดว่า ถ้าองค์การปกครองท้องถิ่นจะระดมทุนทรัพย์เพื่อให้เกิดกิจกรรมการแสดง رأสดสามารถขับเคลื่อน ต่อไปได้ นั้น สำหรับมุมมองของเราแล้วคงไม่มีปัญหาอะไร เพราะน้ำต้องพึ่งเรือ เสือต้องพึ่งป่า ฉันทัดกันนั้น” (สิทธิรัตน์ ศรีจันทร์, สัมภาษณ์ 3 เมษายน 2564)

ขณะที่อีกภาคส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญในการส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับการแสดง رأสดนั้น ผลการศึกษาคั้งนี้มีข้อค้นพบ ได้แก่ ภาคส่วนเอกชน ซึ่งหมายถึงกลุ่มเอกชนที่เป็น นักธุรกิจ มีสถานประกอบการในรูปแบบของบริษัท โรงงาน ร้านค้า หรือสถานประกอบการรูปแบบอื่น ๆ โดยที่ภาคส่วนที่เป็นภาคเอกชนเหล่านี้สามารถแบ่งปันผลกำไรบางส่วนเพื่อสังคมส่วนรวม ในกรณีนี้อาจมีการนำผลกำไรดังกล่าวมาสนับสนุนการจัดตั้งเป็นรูปแบบของกองทุนของการแสดง رأสดที่คณะกรรมการแสดง رأสดสามารถใช้เป็นงบประมาณกองกลาง ซึ่งนำไปใช้เป็นการจ่ายด้านต่าง ๆ เช่น ค่าพาหนะ ค่าเครื่องเสียง ค่าเครื่องแต่งกาย หรือค่าเวทีการแสดง เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการแบ่งเบา ภาระค่าใช้จ่ายของการแสดง رأสด เนื่องจากเมื่อพิจารณาฐานะทางครอบครัวของนักแสดง ร่ำรวยแต่ละคน พบว่า แต่ละคนมีฐานะไม่ค่อยดี อีกทั้งต้องมีภาระในการเลี้ยงดูครอบครัว เป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นหากกลุ่มเอกชนเหล่านี้ให้ความสำคัญกับกิจกรรมการส่งเสริมการแสดง رأสด

อย่างจริงจัง ก็จะสามารถทำให้เกิดการพัฒนาการแสดงรำสวดที่นำไปสู่หนทางแห่งความยั่งยืนได้ในระดับหนึ่ง ภาพสะท้อนการส่งเสริมกิจกรรมรำสวดในมิติของภาคส่วนเอกชนสามารถชี้ให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของหัวหน้าคณะนักแสดงรำสวดท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า “นักแสดงรำสวดทุกคนมีเลือดศิลปินเข้มข้น และรักในอาชีพการแสดงหากแต่การเดินทางหรือการแสดงในทุก ๆ ครั้งจำเป็นต้องใช้เงิน ดังนั้นหากมีผู้สนับสนุนที่อยู่เบื้องหลังโดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนายทุนนักธุรกิจผู้ที่เป็นเจ้าของประกอบการ ซึ่งหากท่านเหล่านั้นมีเจตตาคอยช่วยเหลือเสียสละเงินที่เป็นผลกำไรเกี่ยวกับการดำเนินธุรกิจบางส่วน มาช่วยเหลือเกื้อกูลกลุ่มนักแสดงรำสวดให้สามารถดำรงอยู่ได้ ก็จะมีผลทำให้การแสดงรำสวดไม่สูญหายไปจากสังคมภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” (วิชัย เวชโอสถ, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

อย่างไรก็ดี การที่จะสามารถทำให้การส่งเสริมกิจกรรมเกี่ยวกับการแสดงรำสวดให้เกิดประสิทธิผล และยิ่งผลก่อให้เกิดความยั่งยืนได้อย่างแท้จริงนั้น ผลการศึกษาที่ผู้วิจัยได้รับการสัมภาษณ์กลุ่มมีข้อค้นพบว่า มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยกระบวนการส่งเสริมในลักษณะของการเชื่อมร้อยเครือข่ายภายในสังคมชุมชนต่าง ๆ อย่างเข้มข้น เครือข่ายต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวถึงนั้นพบว่า เป็นรูปแบบของการถักทอเครือข่ายโดยอาศัยองค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมชุมชน ซึ่งเป็นองค์กรที่นอกเหนือจากกลุ่มองค์กรภาครัฐ และกลุ่มองค์กรภาคเอกชน องค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคมชุมชน ซึ่งเป็นข้อค้นพบจากการศึกษาคั้งนี้ อยู่ในลักษณะของคำว่า “บวร” อันหมายถึงการอาศัยการเสริมสร้างพลังชุมชนด้วยเครือข่ายของบ้าน วัด โรงเรียน อาจกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ไม่ว่าจะเป็นงานของชาวบ้านทั่วไป งานของวัดต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้านในเขตพื้นที่นั้น ๆ และโรงเรียนที่เป็นสถาบันการศึกษาในการให้ความรู้กับกลุ่มเยาวชน องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นที่จะต้องประสานความร่วมมือกัน ในความมีเจตจำนงที่แน่วแน่สำหรับการส่งเสริมกิจกรรมการแสดงรำสวด ประดุจว่าการแสดงรำสวดนั้นเป็นสมบัติอันล้ำค่าของบรรพบุรุษที่มอบให้ไว้แก่ลูกหลาน (มงคล มรรคผล, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564) ในส่วนสังคมของวัด จากการลงพื้นที่การศึกษา พบว่า ชุมชนหมู่บ้านแต่ละแห่งมักมีวัดที่ตั้งอยู่เป็นศูนย์กลาง ซึ่งวัดในทางศาสนามีความสัมพันธ์กับชาวบ้านมาเป็นระยะเวลาช้านาน กรณีดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในระยะหลังเมื่อชาวบ้านจำเป็นต้องจัดงานต่าง ๆ เช่น งานบวช งานศพ เป็นต้น มักจะนิยมไปขอใช้สถานที่ภายในวัดสำหรับการจัดงาน และจากการสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมของผู้วิจัยมีข้อค้นพบว่า ในการจัดงานต่าง ๆ เหล่านี้มีเจ้าภาพหลายงานที่นิยมติดต่อจัดหาพรสพประเภทต่าง ๆ มาทำการแสดง เช่น การแสดงดนตรีในงานบวช หรือแม้แต่การแสดงลิเกในงานศพ ควบคู่กับการจัดฉายภาพยนตร์เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นอย่างลุ่มลึกและมีความแนบแน่น จึงเห็นได้ว่า ถ้าหากมีการพูดคุยแลกเปลี่ยนหรือปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างวัดกับชาวบ้าน ในการขอความร่วมมือในลักษณะที่ว่าหากมีการขอใช้สถานที่ของวัดในการจัดงานใด ๆ ขอให้มีการพิจารณาจัดหาการแสดงรำสวดควบคู่กันไปด้วยเสมอ ซึ่งถ้าหากแนวทางดังกล่าวเกิดสัมฤทธิ์ผลก็จะเกิดมรรคผลต่อการแสดงรำสวด ให้สามารถกลับมาเป็นที่ทำการแสดงผลงานโดยในระยะแรกอาจจะสร้างความนิยมชมชอบในรูปแบบการแสดงได้น้อยกว่ามหรสพประเภทอื่น ๆ แต่ถ้าหากการแสดงรำสวดได้รับโอกาสความร่วมมือระหว่างวัดกับชุมชนที่ดีและต่อเนื่อง การแสดงรำสวดก็จะพัฒนากลับกลายเป็นวิถีของสังคม เหมือนดังเช่นเคยมีมาในครั้งอดีตกาล กรณีดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดที่สื่อสารผ่านการให้

สัมภาษณ์ของพระสงฆ์รูปหนึ่งในทำนองที่ว่า “ถ้าวัดทุกวัดขอความร่วมมือโดยการพูดคุยกับญาติโยม ด้วยเหตุด้วยผล ปกติแล้วคนทั้งไปมักเชื่อพระอยู่แล้วเขาก็จะทำตามหากไม่ใช่เรื่องที่ยากลำบากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงรำสวดนั้นถ้าแต่ละวัดช่วยกันขอร้องญาติโยมที่มาจัดงานที่วัดว่า จะหาอะไรมาเล่นก็ไม่เป็นไรแต่ขอให้มีการแสดงรำสวดร่วมด้วยเสมอ เพราะการแสดงรำสวด เป็นศิลปวัฒนธรรมที่เป็นมรดกตกทอดทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษเรา” (สาธิต ทองเปรม, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2564)

นอกจากการให้ความร่วมมือของวัดต่าง ๆ ดังที่ได้นำเสนอมาแล้วก่อนหน้านี้ กระบวนการขับเคลื่อนดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากกลุ่มชาวบ้านและโรงเรียนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนอีกด้วย สำหรับความร่วมมือของชาวบ้าน สามารถดำเนินการส่งเสริมกิจกรรมการแสดงรำสวด ด้วยการพร้อมใจกันจัดการแสดงรำสวดมาร่วมแสดงในการจัดงานโอกาสต่าง ๆ กล่าวคือ บ้านใดมีงานบ้านนั้นมีรำสวด เป็นเสมือนว่าการแสดงรำสวดกลายเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญควบคู่กับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน ในกรณีดังกล่าวสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ในทำนองที่ว่า “ต้องร่วมมือพร้อมใจกัน บ้านไหนมีงานก็ต้องมีการแสดงรำสวด จะเป็นคณะใหญ่ หรือเล็กจะชอบหรือไม่ชอบว่ากันไปอีกเรื่องหนึ่ง แต่ที่เป็นข้อตกลงร่วมกันก็คืออย่างน้อยที่สุดบ้านใครจัดงานก็ต้องมีการแสดงรำสวดเสมอไป” (สาธิต ทองเปรม, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2564)

อย่างไรก็ดี การส่งเสริมการแสดงรำสวดให้สามารถก้าวไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างเป็นรูปธรรมนั้น ผลการศึกษาครั้งนี้มีข้อค้นพบว่า ไม่ควรละเลยโรงเรียนหรือสถาบันทางการศึกษา ที่ถือได้ว่าเป็นเป้าหมายหลักความรู้ให้แก่เยาวชนชั้นพื้นฐาน จะเห็นได้ว่าเยาวชนส่วนใหญ่มีมักเชื่อครูและรักโรงเรียน ซึ่งเป็นสถานที่ให้ความรู้ในระยะเริ่มแรกแก่พวกเขาเหล่านั้น การส่งเสริมการแสดงรำสวดเมื่อพิจารณาในมิติของโรงเรียนหรือสถาบันทางการศึกษา พบว่า สามารถดำเนินการได้ในสองช่องทางควบคู่กันไป ได้แก่ ช่องทางการให้ความรู้ทั้งในแง่ของความรู้ทางประวัติศาสตร์ ผ่านรายวิชาในชั้นเรียน และการให้ความรู้ในทางปฏิบัติ โดยการฝึกฝนให้นักเรียนได้มีความรู้ในทักษะของการแสดงรำสวด ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายช่องทาง เช่น การเชิญผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญการแสดงรำสวดมาฝึกสอนให้ความรู้ในโรงเรียน หรือการจัดในลักษณะของการเป็นกิจกรรมชุมนุม เป็นต้น และช่องทางการส่งเสริมที่สำคัญอีกทางหนึ่งก็คือการดำเนินนโยบายคล้ายกับการดำเนินการในส่วนของวัดตามที่ได้นำเสนอมาก่อนหน้านี้ กล่าวคือ หากมีชาวบ้านมาขอใช้สถานที่ของโรงเรียนเพื่อจัดงานในโอกาสต่าง ๆ โรงเรียนก็ควรจะต้องขอความร่วมมือกับเจ้าภาพผู้จัดงานเหล่านั้นให้มีการสอดแทรกการแสดงรำสวดควบคู่ไปด้วย ในท่วงทำนองเดียวกันนี้หากเป็นกิจกรรมที่เป็นการจัดงานของโรงเรียนเอง การแสดงรำสวดก็สมควรเป็นหนึ่งในกิจกรรมทั้งหมดด้วยเช่นกัน กรณีที่เกี่ยวกับการส่งเสริมกิจกรรมการแสดงรำสวดที่ได้กล่าวถึงนี้สอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ในทำนองที่ว่า “โรงเรียนควรเป็นต้นแบบในการอนุรักษ์ฟื้นฟูรำสวด จะจัดเป็นวิชาเรียนก็ได้เป็นกิจกรรมชุมนุมก็ได้ หรือชาวบ้านใครเขามาขอใช้สถานที่จัดงาน โรงเรียนก็ควรแนะนำขอความร่วมมือให้พวกเขาเหล่านั้นได้ช่วยกันจัดการแสดงรำสวดมาแสดงให้ชมกัน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้หากมีการร่วมมือสานต่อเนื่องกัน ก็จะค่อย ๆ แทรกซึมเข้าไปในความรู้สึกของเยาวชน และเป็นการปลูกจิตสำนึกในหมู่ชาวบ้านให้เห็นความสำคัญถึงการแสดงรำสวด อันเป็นมรดกที่ล้ำค่าของปู่ย่าตายายที่มอบให้ลูกหลานมาตั้งแต่ครั้งอดีตซึ่งคุณค่า

ทางภูมิปัญญาดังกล่าวไม่ควรถูกคัดกรอง และสูญหายไปจากสังคมในยุคสมัยพวกเรา” (ภูริวัต ขุนสุนทร, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

ในท่วงทำนองเดียวกัน สำหรับผลการศึกษเกี่ยวกับปัจจัยด้านเทคโนโลยี ที่มีผลต่อรูปแบบการแสดงร่ำสวดร่วมสมัยนั้น ผลการศึกษาที่ได้รับจากการสัมภาษณ์กลุ่มย่อยมีข้อค้นพบว่า ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีในปัจจุบัน ที่การละเล่นหรือการแสดงหรือที่นิยมเรียกกันทั่วไปว่ามหรสพประเภทต่าง ๆ มีการพัฒนาทั้งรูปแบบและเนื้อหาประกอบ ฉาก ไฟ แสง สี เสียง ให้มีความทันสมัยและเป็นที่น่าสนใจของผู้ชมทุกระดับ โดยอาศัยเทคโนโลยีในมิติต่าง ๆ เข้าช่วยส่งเสริมสนับสนุน ซึ่งการพัฒนาในรูปแบบการแสดงดังกล่าว มีพื้นฐานเกิดขึ้นตามสภาพความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ดังนั้นทุกชนชั้นอาชีพจึงจำเป็นต้องมีการปรับตัวท่ามกลางการแข่งขันค่อนข้างสูง ขณะที่บรรดานักแสดงหรือกลุ่มคนที่อยู่ในแวดวงบันเทิงก็ควรที่จะมีความรับผิดชอบต่อสังคม การรับผิดชอบต่อสังคม ดังกล่าว หมายถึง นอกจากมีความซื่อสัตย์ต่ออาชีพนั้น ๆ แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อพิจารณาในมิติของการแสดง นักแสดงแขนงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นดนตรี ลิเก ละคร โขน ลำตัด หรือการแสดงประเภทใด ๆ ก็ตาม ผู้เกี่ยวข้องทั้งวงการดังกล่าว จะต้องมีความพยายามพัฒนารูปแบบการแสดง แนวทางการละเล่นที่ไม่ควรซ้ำแบบเดิม ๆ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชมนิยมชมชอบ กล่าวคือ เนื้อเรื่องต้องดีมีความสมจริง บทร้องต้องมีการประยุกต์ให้เข้ากับผู้ชมทุกเพศทุกวัย รูปแบบการแสดงต้องไม่น่าเบื่อหน่าย และการดำเนินเรื่องควรทำให้กระชับรวดเร็วไม่น่าเบื่อ กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนารูปแบบการแสดงร่ำสวดร่วมสมัย ควรมีการสร้างรูปแบบให้เป็นผลงานการแสดงแนวใหม่ ๆ ที่มีการปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสังคมยุคปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว กรณีเช่นนี้สามารถชี้ให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของนักแสดงร่ำสวดผู้มีชื่อเสียงในภาคตะวันออกเฉียงเหนือท่านหนึ่ง ท่านองที่ว่า “การแสดงในยุคสมัยใหม่ต้องมีการพัฒนาไปตามเทคโนโลยีสมัยใหม่อยู่ตลอดเวลา เพราะถ้าหากบทบาทการแสดง แม้กระทั่งบทร้อง เครื่องแต่งกายของนักแสดง อาจรวมไปถึงเวทีการแสดง เครื่องเสียง เครื่องดนตรี และอุปกรณ์ประกอบการแสดง หากไม่มีความทันสมัยจริง ๆ ทุกวันนี้รับรองได้ว่าอยู่ยาก” (มงคล มรรคผล, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยด้านเทคโนโลยี ที่นำไปสู่การพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบการแสดงร่ำสวดให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัย และเป็นรูปแบบการแสดงที่สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ผลการศึกษครั้งนี้ มีข้อค้นพบว่า ควรมีการพัฒนารูปแบบการแสดงให้สามารถเป็นการสร้างผลงานแนวใหม่ได้ในสองแนวทาง ได้แก่ แนวทางที่หนึ่ง เป็นการพัฒนารูปแบบในการนำเสนอ ซึ่งการแสดงร่ำสวดดังกล่าวอาจมีการพัฒนาจากรูปแบบเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น มีความน่าสนใจมากขึ้น เนื้อหากระชับขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาของผู้ชม หรือรูปแบบการแสดงที่มีการสร้างผลงานใหม่ ๆ ด้วยการนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาผสมผสาน รวมตลอดไปถึงการตัดแปลงรูปแบบการดำเนินเรื่องให้รวดเร็วและมีความสมจริงมากขึ้น นอกจากนี้แล้ว การแสดงดังกล่าว ควรมีการสร้างสถานการณ์ในเนื้อหาของการแสดงให้มีความสมเหตุสมผล และสอดคล้องกับสภาพชีวิตจริง ส่วนแนวทางที่สอง ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับคำร้องและบทแสดงจากผู้แสดงฝ่ายต่าง ๆ ควรนำเอาบทบาทเนื้อหามาดัดแปลงให้เข้ากับบริบทในสังคมไทย หรืออาจมีการประพันธ์เนื้อเรื่องขึ้นมาใหม่ให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

สำหรับแนวทางในการพัฒนารูปแบบการแสดงรำสวด ให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีสมัยใหม่นั้น ที่ควรมีการพัฒนาขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ ผลการศึกษาครั้งนี้ พบว่า ควรมีการดำเนินการใน 6 ขั้นตอน (สำเร็จ ใจช่วย, สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2564) ได้แก่

1. การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการแสดงรำสวดเพิ่มเติม กรณีนี้สามารถศึกษาทั้งในแง่ของการอ่านเอกสาร การดูวีดิทัศน์ และการรับชมการแสดงในโอกาสต่าง ๆ จากสถานที่จริง เพื่อนำแนวทางที่ดีมาปรับปรุงพัฒนาผลงานของตนเอง

2. ความมีใจกว้างในการยอมรับคำติชม กรณีนี้นักแสดงรำสวดที่ดีต้องยอมรับว่าในสังคมมักมีความเห็นในสองมิติเสมอ กล่าวคือ คนที่ชื่นชอบก็มักจะชื่นชมยินดี แต่ในทางตรงกันข้ามคนที่ไม่ชอบก็มักจะติติง เป็นต้น ดังนั้น ให้ถือว่าคำแนะนำของผู้ชมเป็นเสมือนกระจกเงาที่สามารถที่จะสะท้อนถึงผลงานของตนเอง

3. การใช้เทคนิค เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ให้มีความน่าสนใจ ทั้งนี้ควรคำนึงถึงเรื่องเกี่ยวกับความสามารถในการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายด้วย

4. การร่วมกันทำงานเป็นทีม การร่วมกันทำงานเป็นทีมนี้เป็นความพยายามที่จะดึงดูดเด่นของผู้ร่วมงานแต่ละคน ให้มาช่วยสร้างผลงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

5. การทำงานแบบมืออาชีพ ในที่นี้หมายถึง การสร้างระบบกลไกในการทำงาน โดยมีการจัดสรรหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละฝ่าย ที่มีความชัดเจนและเมื่อทุกฝ่ายได้รับมอบหมายงานตามบทบาทหน้าที่ดังกล่าวแล้ว ก็ควรจะต้องมีความรักสามัคคีร่วมมือกันอย่างเต็มที่

6. การประเมินผลงานภายหลังการแสดงจบลง ทั้งนี้เพื่อจะได้นำข้อดี และข้อด้อยของการแสดงดังกล่าวมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นในการแสดงครั้งต่อ ๆ ไป

จะเห็นได้ว่าปัจจัยด้านเทคโนโลยีถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของการแสดงรำสวดในสมัยใหม่ เพราะถ้าหากการแสดงดังกล่าว มีจุดอ่อนในด้านรูปแบบการแสดงที่ยึดถือแนวทางรูปแบบเดิม ๆ ก็จะไม่สามารถสร้างความน่าสนใจให้กับผู้ชม ผลที่สะท้อนติดตามมาก็คือ จะไม่มีเจ้าภาพงานจัดการแสดงรำสวดไปเล่นในโอกาสต่าง ๆ ในท้ายที่สุดหัวหน้าคณะรำสวดจำเป็นที่จะต้องยุบเลิกคณะขณะที่ผลกระทบดังกล่าวส่งผลถึงตัวนักแสดงรำสวดที่ต้องตงงานตามไปด้วย และเมื่อหันไปพิจารณาผลเสียในภาพรวมการแสดงรำสวดที่เคยเป็นการแสดงที่ได้รับความนิยมในสังคมภาคตะวันออกมาเป็นระยะเวลามากกว่าหนึ่งร้อยปีก็มอันต้องล่มสลายไปในที่สุดด้วย

การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีไปสู่การพัฒนาและการปรับปรุงรูปแบบการแสดงรำสวดให้มีความเหมาะสมและสามารถประยุกต์รูปแบบการแสดง เนื้อหา คุณลักษณะของนักแสดง ทั้งนี้เพื่อสามารถทำให้การแสดงรำสวดนั้นมีบทบาทในการเข้าถึงกลุ่มผู้รับชมได้อย่างหลากหลาย เช่น ผู้รับชมกลุ่มที่เป็นวัยรุ่น ก็นิยมรูปแบบการแสดงที่ค่อนข้างที่เป็นสากล ความเป็นสากลดังกล่าวนี้นักแสดงรำสวดอาจจะต้องมีการปรับประยุกต์ให้การแสดง รำสวดมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ความทันสมัยดังกล่าวสามารถพิจารณาได้ในหลายมิติ เช่น การประยุกต์บทร้องที่สอดแทรกบทเพลงสมัยใหม่ ซึ่งได้รับความนิยมของกลุ่มวัยรุ่นในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงรำสวดแต่ละครั้ง หัวหน้าคณะและตัวนักแสดงเองจำเป็นต้องร่วมกันนึกถึงสิ่งที่เป็นความแปลกใหม่ในมิติการแสดงทุก ๆ ด้าน ความแปลกใหม่ที่เป็นข้อค้นพบในการศึกษาครั้งนี้คือ รูปแบบการแสดงที่อาจไม่ซ้ำกับการแสดงรำสวดในยุคเก่า ๆ ที่ผ่านมา นอกจากนี้แล้วสิ่งที่ควรมาพิจารณาถึงความเหมาะสมในการแสดงรำสวด

ในแต่ละครั้งก็คือ การพิจารณามิติทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาสถานภาพของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความแตกต่างหลากหลายกันค่อนข้างสูง เช่น ความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ ความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมไปถึงความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม เป็นต้น ปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวแปรซึ่งสามารถนำไปสู่การวิเคราะห์และการพัฒนารูปแบบการแสดงรำสวดในโอกาสต่าง ๆ ให้ยั่งยืนได้อย่างมีนัยสำคัญ

5.2 การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

จากการศึกษาถอดบทเรียนผ่านกระบวนการเรียนรู้ของกรณีศึกษาที่เป็นตัวอย่างทั้ง 3 จังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่สามารถนำไปสู่การวิเคราะห์เกี่ยวกับปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนสร้างความยั่งยืนของแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งทางตรงและทางอ้อม ผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนสร้างความยั่งยืนของแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีทั้งหมดรวม 5 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหา ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยด้านสังคม ปัจจัยด้านวัฒนธรรม และปัจจัยด้านเทคโนโลยี ดังนี้

5.2.1 ปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหา

ในการกล่าวถึงปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหาที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดนั้น พบว่า เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาที่ถ่ายทอดบทสวด เนื้อเรื่องในภาพรวมแล้วสามารถวิเคราะห์ได้ว่า ทั้งรูปแบบและเนื้อหาแล้วแต่มีความไม่ทันสมัยเมื่อเปรียบเทียบกับสภาพการเปลี่ยนแปลงไปในมิติต่าง ๆ เช่น บทสวดยังคงวางอยู่ในเนื้อหาในไตรภูมิพระร่วง ที่มุ่งสอนให้เห็นถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคตหลังจากที่คนได้เสียชีวิตไปแล้วแบบข้ามภพข้ามชาติ โดยไม่สามารถเห็นผลแบบทันทีทันใด การใช้เนื้อหาที่ยึดโยงกับคำสอนเชิงพุทธในเรื่องดังกล่าวนั้น เมื่อสถานการณ์ทางสังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงไปสู่ยุคโลกาภิวัตน์ มีผลทำให้เกิดความคิดในเชิงทำลาย การโต้แย้งและการถกเถียงที่กว้างขวางถึงความเป็นไปได้รวมถึงความจริงที่ต้องอาศัยการพิสูจน์ในเชิงวิทยาศาสตร์มากขึ้น ในทำนองที่ว่า นรก สวรรค์ หรือสิ่งที่น่าสนใจมากกล่าวอ้างในบทสวด นั้น ๆ เป็นจริงหรือเป็นเพียงอุบายเพื่อสร้างขึ้นมาให้ผู้คนเกิดความรู้สึกหวาดกลัวและยำเกรงต่อบาป ดังนั้นกระแสความเชื่อที่เกิดขึ้นเป็นข้อถกเถียงกันในสังคมดังกล่าว จึงนำไปสู่หลักความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป และยังมีผลสำคัญต่อการทำให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในการแสดงรำสวดแตกต่างกันออกไปด้วย นอกจากนี้แล้วเรายังพบว่า เมื่อพิจารณาถึงรูปแบบของการแสดงรำสวด ก็ยังพบว่าการพัฒนารูปแบบของการแสดงที่ไม่แตกต่างไปจากการสวดพระมาลัย การสวดคฤหัสถ์ มากมายนัก ซึ่งรูปแบบที่ใช้กันมาดังกล่าว ในทัศนะของคนรุ่นใหม่มองว่าเป็นเรื่องล้าสมัย ไม่สามารถสร้างแรงดึงดูดใจให้คนรุ่นใหม่นิยม เมื่อได้เปรียบเทียบกับการแสดงประเภทอื่น ๆ ที่สามารถสร้างสรรค์บรรยากาศในมิติต่าง ๆ เช่น ฉาก ไฟ แสง สี เสียง เป็นต้น ที่นำไปสู่การรับชมที่ให้ความตื่นตันทึ่งสมจริงในการแสดงแต่ละครั้ง กล่าวโดยสรุปแล้ว เมื่อวิเคราะห์ถึงปัจจัยด้านรูปแบบและเนื้อหาของการแสดงรำสวดดังกล่าว จึงมีจุดเด่นที่สามารถดึงดูดใจผู้ชมได้น้อยกว่ามหรสพประเภทอื่น ๆ ซึ่งมีผลทำให้การติดต่อจัดหาหรือแม้กระทั่งการสร้าง ความสนใจในการติดตามรับชมการแสดงรำสวดในโอกาสต่าง ๆ ลดน้อยถอยลงไปด้วย (หัวหน้าคณะรำสวดจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด, สัมภาษณ์กลุ่มย่อย 12 มกราคม 2564)

นอกจากนี้แล้ว การที่ร่ำสวดมีรูปแบบเนื้อหาลักอยู่ในไตรภูมิพระร่วง ยังสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากคำให้สัมภาษณ์ของนักแสดงร่ำสวดรุ่นเก่าท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“การแสดงแบบใช้แนวทางไตรภูมิพระร่วงนั้นสมัยก่อนพอได้อยู่นะ แต่เมื่อเปรียบเทียบกับยุคปัจจุบันคิดว่าอยู่ไกลมากเกินไปกว่าคนดูจะทำความเข้าใจและสามารถเข้าถึงได้” (สมหวัง ธรรมจริยา, สัมภาษณ์ 12 มกราคม 2564)

5.2.2 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ

ในการวิเคราะห์ถึงปัจจัยด้านเศรษฐกิจ ที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงร่ำสวดนั้น พบว่า ในสังคมปัจจุบันที่คนส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ในวิถีของเศรษฐกิจในยุคการผลิตเพื่อขาย กล่าวคือ ทุกสิ่งอย่างที่เกิดขึ้นในสังคมกลายเป็นเรื่องของสินค้าและเรื่องเกี่ยวกับเงิน ๆ ทอง ๆ ทั้งนี้เพราะสังคมรูปแบบใหม่มีการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยอาศัยเงินเป็นตัวตั้ง ดังนั้นเราจะพบว่า สังคมที่เคยช่วยเหลือแบ่งปันและมีน้ำใจต่อกันมาอย่างยาวนานในอดีตนั้น เกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรณีของการแสดงร่ำสวดก็เช่นเดียวกัน ทั้งเจ้าภาพงานและนักแสดงร่ำสวดต่างก็จำเป็นที่จะต้องมีการอาศัยปัจจัยด้านเงินตราในการเลี้ยงชีพและครอบครัว เช่น นักแสดงร่ำสวดเวลาไปแสดงก็จำเป็นจะต้องจัดจ้างพาหนะรับส่งในการเดินทาง นอกเหนือจากเครื่องแต่งกาย ค่าใช้จ่ายส่วนตัว รวมถึงส่วนอื่น ๆ อีกมากมาย ดังนั้นเมื่อนักแสดงร่ำสวดตัดสินใจรับงานแสดงผลกระทบที่ติดตามมาก็คือ พวกเขาเหล่านั้นอาจจะต้องสูญเสียรายได้จากการทำงานประจำของตนเองไป ขณะที่ฝ่ายเจ้าภาพจัดงานหากมีค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดหาคณะร่ำสวดไปแสดงเพิ่มมากขึ้น ก็อาจจะมีการพิจารณาอย่างรอบด้านเพื่อเปรียบเทียบประโยชน์ของความได้เสีย กับการทรมานหรือสพประเภทอื่น ๆ ด้วย กล่าวโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าปัจจัยด้านเศรษฐกิจนั้นเป็นปัญหาอุปสรรคที่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อเพียงด้านเดียว หากแต่ส่งผลกระทบต่อในเวลาเดียวกันทั้งสองด้าน ได้แก่ ด้านผู้ที่เป็นเจ้าภาพจัดงาน และผู้ที่เป็นคณะจัดการแสดงร่ำสวด ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้ในเวลาเดียวกัน ในที่สุดแล้ว ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วนั้นจึงเป็นกระทบที่สำคัญซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงร่ำสวดได้เช่นกัน (นักแสดงร่ำสวดจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด, สัมภาษณ์กลุ่มย่อย 15 มกราคม 2564)

บทสัมภาษณ์ที่เป็นที่ยืนยันความหนักแน่นเกี่ยวกับปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ที่มีอิทธิพลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงร่ำสวดในภาคตะวันออก เนื่องจากผู้คนสมัยใหม่จำเป็นจะต้องทำงานหาเงินแข่งกับเวลา จนอาจทำให้ละเลยศิลปวัฒนธรรมอันดีงามไปนั้น สามารถชี้ให้เห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของหัวหน้าคณะร่ำสวดผู้มีชื่อเสียงในจังหวัดจันทบุรีท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“ทุกวันนี้เงินเป็นปัจจัยหลักสำหรับการดำเนินชีวิต ส่วนเรื่องน้ำใจกลายเป็นประเด็นรองลงมา เพราะทำอะไรต้องจ่ายเงินทุกเรื่อง การช่วยเหลือกันเหมือนสมัยก่อนถูกกลืนกินไปพร้อมกระแสโลกาภิวัตน์” (วิชัย เวชโอสถ, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

อย่างไรก็ดีเมื่อพิจารณาถึงปัจจัยด้านเศรษฐกิจของการแสดงร่ำสวด พบว่า มีรูปแบบการแสดงและค่าใช้จ่ายจากการแสดงเพิ่มขึ้นไปมากกว่าเดิม ทั้งนี้เนื่องจากในปัจจุบันเป็นสังคมที่อาศัยวิถีการดำเนินชีวิตที่จำเป็นจะต้องยึดถือเงินเป็นตัวตั้ง ดังนั้นการแสดงร่ำสวดที่ต้องอาศัยทีมงานนักแสดง นักแสดงที่ทำหน้าที่บรรเลงเครื่องประกอบจังหวะ และพาหนะที่ใช้ในการเดินทาง ซึ่งทั้งหลายทั้งปวง ล้วนแล้วแต่เป็นปัจจัยที่ต้องอาศัยเงินเป็นสิ่งสำคัญ กล่าวโดยสรุปแล้วพัฒนาการ

ของการแสดงรำสวดในอดีตที่ไม่เคยมีค่าใช้จ่ายในการแสดง เป็นการช่วยแรงกัน ในเวลาต่อมาเมื่อสังคมในภาคตะวันออกเฉียงใต้ได้รับอิทธิพลจากกระแสการบริโภคนิยม มีผลทำให้การแสดงรำสวดเริ่มกลายเป็นธุรกิจ ที่การแสดงดังกล่าวต้องมีค่าตอบแทน ถึงกระนั้นก็ตามค่าตอบแทนดังกล่าวนี้ก็ยังมีความไม่สูงมาก เฉลี่ยโดยรวมคืนละไม่เกินสามพันบาท แต่ในปัจจุบันนี้อัตราค่าจ้างทำการแสดงรำสวดมีการปรับราคาไปค่อนข้างสูงมากพอสมควร

5.2.3 ปัจจัยด้านสังคม

ปัจจัยด้านสังคมที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดนั้น พบว่า สภาพสังคมไทยในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความทันสมัยในหลายเรื่อง การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมีผลทำให้กิจกรรมหลาย ๆ อย่างที่เคยมีการสืบสานต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ในครั้งอดีตกาล มีพลวัตรในการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ซึ่งพอที่จะสามารถยกตัวอย่างให้เห็นได้จากกิจกรรมบางประการ เช่น ในอดีตเมื่อพิจารณาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย กรุงศรีอยุธยา เรื่อยมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นคนไทยส่วนใหญ่มักมีการตั้งศพบำเพ็ญกุศลไว้ที่บ้าน โดยไม่นิยมใช้วัดซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว เมื่อได้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าว พบว่า การดำเนินกิจกรรมเช่นนี้มีฐานความคิดมาจากเรื่องความเจริญด้านโครงสร้างพื้นฐาน ความเชื่อทางวัฒนธรรมและความกตัญญูต่อบุพการี แต่เมื่อสภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป และมีอัตราการขยายตัวของประชากรมากขึ้น เราพบว่าปัจจัยดังกล่าวเหล่านั้นส่งผลกระทบต่อความไม่ยั่งยืนให้การแสดงรำสวดทั้งทางตรงและทางอ้อม ขณะเดียวกันรูปแบบการเปลี่ยนแปลงทางสังคมดังกล่าว ส่งผลให้ประเพณีการตั้งศพไว้ที่บ้านเปลี่ยนไปใช้สถานที่ของวัดในการจัดพิธีกรรมแทน ส่วนสภาพจิตใจของคนในสังคมที่เคยมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยดีเสมอมาก็เริ่มมีความสั่นคลอนไป กรณีดังกล่าวเห็นได้จาก ในสมัยอดีตที่จำเป็นต้องแสวงหากิจกรรมการเล่นเพื่อเป็นเพื่อนศพก็เริ่มหมดความนิยมลงไปตามลำดับ ทั้งนี้เพราะวัดในแต่ละแห่งก็จะมีเงื่อนไขในการเปิดปิด ประตูวัด ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อให้การแสดงรำสวดค่อย ๆ ถูกกลืนกินด้วยวัฒนธรรมของสังคมสมัยใหม่ ที่มีทางเลือกซึ่งมีความหลากหลายในการกำหนดรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ ในการจัดงานในแต่ละประเภทตามไปด้วย (หัวหน้าคณะรำสวดจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด, สัมภาษณ์กลุ่มย่อย 20 มีนาคม 2564)

ภาพสะท้อนเกี่ยวกับปัจจัยทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นสอดคล้องกับคำให้สัมภาษณ์ของบุคคลสำคัญที่มีอาชีพอยู่ในวงการรำสวดของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างยาวนานท่านหนึ่งในทำนองที่ว่า

“สมัยก่อนคนตายนิยมตั้งศพไว้ที่บ้าน ปัจจุบันเมื่อมีคนตายมักนำศพไปไว้ที่วัด เพราะสะดวกดี การเล่นก็คล้าย ๆ กัน ในอดีตใช้รำสวดเป็นเพื่อนเจ้าภาพ แต่ทุกวันนี้มีมหรสพอย่างอื่นดีกว่า” (สำเร็จ ใจช่วย, สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2564)

ปัจจัยด้านสังคม เป็นปัจจัยที่สามารถช่วยในการธำรงรักษาการแสดงรำสวดไว้เพื่อไม่ให้สูญหายไปจากชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันภายในชุมชน ด้วยการอาศัยกลไกของการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วนอย่างเข้มข้น จากนั้นแล้วเป็นการสร้างความพยายามปลูกจิตสำนึก และการเสริมสร้างคุณค่าให้เกิดขึ้นตั้งแต่วัยเด็ก โดยที่ทุกฝ่ายมีเป้าประสงค์ร่วมกันสำหรับการสืบสานการแสดงรำสวดให้สามารถถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทั้งนี้เพราะการที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูหรือการขับเคลื่อนกิจกรรมใด ๆ เพื่อก่อให้เกิดความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลนั้น

มีความจำเป็นที่ต้องอาศัยพลังความร่วมมือของภาคส่วนที่มีอยู่ในสังคมชุมชนท้องถิ่น โดยที่ภาคส่วนต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องมีการหล่อหลอมอุดมการณ์พัฒนาให้เป็นหนึ่งเดียวกัน อาจเรียกได้ว่าเป็นอุดมการณ์ร่วมของคนในสังคมชุมชน ทั้งนี้อาจมีการเริ่มต้นจากการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการก่อน จากนั้นค่อย ๆ เริ่มขยายวงกว้างเพื่อก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายความเข้มแข็งภายในชุมชน กิจกรรมดังกล่าวจะสามารถนี้กรรวบรวมความคิดเห็นที่หลากหลายเข้าด้วยกัน จากนั้นแล้วจึงนำไปสู่การเลือกดำเนินกิจกรรมที่มีความเหมาะสมและสอดคล้องบริบทของสังคมชุมชน และเมื่อคนในชุมชนในท้องถิ่นได้มีการหล่อหลอมความคิด อันเกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันอย่างต่อเนื่อง ก็เกิดอุดมการณ์ร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาการแสดงรำสวดอย่างเข้มข้น จากนั้นแล้วก็จะมีการสืบทอดอุดมการณ์ต่อไปยังเยาวชนรุ่นหลัง ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ก็จะมีความสมเหตุสมผลที่จะสามารถมองเห็นแนวทางในการพัฒนาการแสดงรำสวดได้อย่างเป็นรูปธรรม สำหรับกระบวนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวอาจเริ่มต้นจากการร่วมกันกำหนดปัญหาการวิเคราะห์ปัญหา การแสวงหาแนวทางแก้ไขร่วมกัน การนำทางที่เกิดจากการร่วมคิดร่วมทำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นมรรคผล รวมถึงการร่วมรับผลประโยชน์และการร่วมกันประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการขับเคลื่อนตามกระบวนการที่ได้รับจากการศึกษาครั้งนี้ กล่าวโดยสรุปแล้วปัจจัยด้านสังคมดังกล่าวควรมีการอาศัยการมีส่วนร่วมจากภาคส่วน โดยไม่มีการละเว้นกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไว้ ทั้งนี้ต้องยอมรับฐานความคิดที่ว่าความรู้ต่าง ๆ นั้นติดอยู่กับผู้คนโดยทั่วไป โดยการบูรณาการความรู้เข้าด้วยกันระหว่างนักวิชาการ ประชาชนชุมชน และภาคประชาสังคมทุกภาคส่วนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการในชุมชนท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์ ครู นักวิชาการ นักประวัติศาสตร์ชุมชน ผู้อาวุโสชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ปกครองท้องถิ่น และประชาชน เป็นต้น (หัวหน้าคณะรำสวดจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด, สัมภาษณ์กลุ่มย่อย 24 มกราคม 2564)

นอกจากนี้แล้ว ปัจจัยด้านสังคมเกี่ยวกับการแสดงรำสวดนั้น มีความจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญและการร่วมมือสนับสนุนกิจกรรมเกี่ยวกับกิจกรรมการแสดงรำสวดอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้ความร่วมมือดังกล่าวจะต้องเป็นการประสานความร่วมมือ ในลักษณะของการถักทอเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมแบบบูรณาการทั้งภาครัฐและภาคเอกชน การที่จะสามารถบูรณาการการสร้างกิจกรรม ในลักษณะของการร่วมมือกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยภาครัฐในแง่ของการเสริมสร้างนโยบายที่เกื้อหนุนต่อการจัดกิจกรรมการแสดงรำสวดในมิติต่าง ๆ จะต้องทำหน้าที่หลักในการสร้างจิตสำนึกผ่านกระบวนการนโยบายหลัก ที่อาจมีการกำหนดให้การจัดกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ในพื้นที่ที่รับผิดชอบ จะต้องมีการสอดประสานการแสดงรำสวดหรือการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับการแสดงรำสวดด้วยเสมอ เนื่องจากมีความพร้อมทางด้านทรัพยากรทางการบริหารจัดการที่พร้อมกว่า เช่น ความพร้อมด้านงบประมาณ สถานที่ บุคลากร และอื่น ๆ ความพร้อมเหล่านี้จะสามารถเอื้ออำนวยความสะดวกต่อการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับการแสดงรำสวดได้ในทุก ขณะที่ยังภาคส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการส่งเสริมกิจกรรมที่เกี่ยวกับการแสดงรำสวด ได้แก่ ภาคส่วนเอกชน ซึ่งหมายถึงกลุ่มเอกชนที่เป็นนักธุรกิจมีสถานประกอบการในรูปแบบของบริษัท โรงงาน ร้านค้า หรือสถานประกอบการรูปแบบอื่น ๆ โดยที่ภาคส่วนที่เป็นภาคเอกชนเหล่านี้สามารถแบ่งปันผลกำไรบางส่วนเพื่อสังคมส่วนรวม ในการสนับสนุนการจัดตั้งเป็นรูปแบบของกองทุนของการแสดงรำสวดที่คณะกรรมการแสดงรำสวดสามารถใช้เป็นงบประมาณกองกลาง ซึ่งนำไปใช้เป็น

ค่าใช้จ่ายด้านต่าง ๆ เนื่องจากเมื่อพิจารณาฐานะทางครอบครัวของนักแสดงร่ำรวยแต่ละคนมีฐานะไม่ค่อยดี อีกทั้งต้องมีภาระในการเลี้ยงดูครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นหากกลุ่มเอกชนเหล่านี้ให้ความสำคัญกับกิจกรรมการส่งเสริมการแสดงร่ำรวยอย่างจริงจัง ก็จะสามารถทำให้เกิดการพัฒนาการแสดงร่ำรวยที่นำไปสู่หนทางแห่งความยั่งยืนได้ระดับหนึ่ง นอกเหนือจากกลุ่มองค์กรภาครัฐและกลุ่มองค์กรภาคเอกชน องค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนซึ่งเป็นข้อค้นพบจากการศึกษาครั้งนี้ อยู่ในลักษณะของคำว่า “บวร” อันหมายถึงการอาศัยการเสริมสร้างพลังชุมชนด้วยเครือข่ายของบ้าน วัด โรงเรียน องค์กรต่าง ๆ เหล่านี้จำเป็นที่จะต้องประสานความร่วมมือกันในความมีเจตจำนงที่แน่วแน่สำหรับการส่งเสริมกิจกรรมการแสดงร่ำรวยที่ว่าการแสดงร่ำรวยนั้นเป็นสมบัติอันล้ำค่าของบรรพบุรุษที่มอบให้ไว้แก่ลูกหลาน

5.2.4 ปัจจัยด้านวัฒนธรรม

ปัจจัยด้านวัฒนธรรมที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงร่ำรวยนั้น พบว่า มีผลพวงมาจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ซึ่งจะเห็นได้ว่าปัจจัยทางด้านวัฒนธรรมนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อทางด้านต่าง ๆ เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องภูตผีปีศาจ ความเชื่อเกี่ยวกับหลักพระพุทธศาสนา เป็นต้น วัฒนธรรมที่มีการสืบทอดทางด้านความเชื่อเหล่านี้ เกิดกระแสความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคใหม่ ซึ่งจากการวิเคราะห์ของผู้วิจัย พบว่าเป็นสังคมที่คนไทยเริ่มเสื่อมจากศีลธรรมอันดีงาม โดยมีกรับเอาวัฒนธรรมของต่างประเทศที่มีอิทธิพลในการถ่ายทอดผ่านเทคโนโลยีสมัยใหม่ กรณีดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากวัฒนธรรมทางด้าน การแต่งกาย วัฒนธรรมด้านการเคารพผู้ใหญ่ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วความเปลี่ยนแปลงทางด้าน วัฒนธรรมสมัยใหม่ ยังส่งผลกระทบต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในรูปแบบต่าง ๆ อีกด้วย อิทธิพลจากปัจจัยดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความนิยมการแสดงร่ำรวยที่ถือว่าเป็นการเล่นพื้นบ้าน ที่เกิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย โดยจะเห็นได้จากคนรุ่นใหม่มักละเลยเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เนื่องจากมองว่าเป็นเรื่องล้าสมัย หรือเป็นวัฒนธรรมของคนรุ่นเก่าแก่ ที่เป็นเรื่องมลายไม่สอดคล้องกับยุคสมัย ดังนั้นการแสดงร่ำรวย จึงได้รับความนิยมน้อยถอยลง และถูกการแสดงมหรสพรูปแบบใหม่ ๆ ที่เป็นทางเลือกใหม่ซึ่งมีความน่าสนใจหลากหลายมากกว่า ค่อย ๆ กลืนกินไปที่ละเล็กทีละน้อย จนกระทั่งล่มสลายไปในที่สุด (สาธิต ทองเปรม, สัมภาษณ์ 20 มีนาคม 2564)

ในแนวทางการปฏิบัติของการแก้ไขปัจจัยด้านวัฒนธรรมสามารถกระทำได้หลายแนวทาง เช่น การสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ถือว่าเป็นหน่วยราชการที่อยู่ใกล้ชิดชุมชน ท้องถิ่นมากที่สุด ประการต่อมาควรมีการสร้างจิตสำนึกในคนรุ่นใหม่ และที่สำคัญที่สุดที่ผลการศึกษานี้ ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์เจาะลึก การสัมภาษณ์ย่อย มีความเห็นที่ตรงกันก็คือ การจัดให้มีการเรียนการสอนในรายวิชาที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และประเพณีวัฒนธรรมของการแสดงร่ำรวย ในทุกระดับชั้น สำหรับแนวทางในการฟื้นฟูเบื้องต้นควรมีการเริ่มต้นจากการศึกษาในระดับขั้นพื้นฐาน ได้แก่ การศึกษาในระดับประถมศึกษาที่ 1-6 เป็นต้น ทั้งนี้เพราะแนวคิดในการเรียนรู้ที่ดีควรเริ่มต้น หล่อหลอมจากเยาวชนที่มีอายุน้อยเป็นหลัก ส่วนอีกกระแสความคิดหนึ่งก็คือ โรงเรียนระดับ ประถมศึกษา ถือได้ว่าเป็นสถานศึกษาแห่งแรกของเยาวชน และมีความใกล้ชิดกับชุมชนท้องถิ่นมากที่สุด การละเลยโดยไม่ให้ความสำคัญต่อการศึกษาระดับขั้นพื้นฐานดังกล่าวนี้ มีผลทำให้อิทธิพลจากการขยายตัวของวัฒนธรรมสมัยใหม่สามารถมีอิทธิพลสู่ชุมชน เช่น วัฒนธรรมการอุปโภคและการบริโภค

นิยมในท้องถิ่น การสืบทอดความรู้แบบข้าราชการ เจ้าขุน มูลนาย เป็นต้น จากการศึกษาวิเคราะห์ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนท้องถิ่นในจังหวัดภาคตะวันออก พบว่า ชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพในการพัฒนา วัฒนธรรมหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งศักยภาพในมิติของการศึกษาที่มีความพร้อม ทั้งในแง่ องค์ความรู้ที่เป็นวิทยาศาสตร์และหลักการทางวิชาการ ผนวกกับองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยที่ทั้งสองมิติสามารถผสมผสานกันแบบบูรณาการ เพื่อก่อให้เกิด พลังความสามารถในการส่งเสริมสนับสนุนกระบวนการพัฒนาการแสดงรำสวด ด้วยวิธีการการฟื้นฟู ส่งเสริมให้การแสดงรำสวดสามารถกลับมาเย็นหยัดเป็นวัฒนธรรมการแสดงที่มีคุณค่าอยู่คู่สังคม ในภาคตะวันออกต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล คุณประโยชน์ของการแสดงรำสวด ก็จะสามารถช่วยสร้างให้รู้ดีรู้ชั่ว และปฏิบัติงานอยู่ในหลักศีลธรรม โดยไม่หลงผิดไปกระทำความไม่ดี ได้ง่าย อันเป็นการสร้างวัฒนธรรมอันดีงามและยังช่วยแก้ไขปัญหาสังคมได้ดีขึ้นในระดับหนึ่ง (ภุริวัต ขุนสุนทร, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

การสร้างเงื่อนไขที่สามารถรองรับปัจจัยด้านวัฒนธรรมดังกล่าว สามารถดำเนินการใช้ รูปแบบการประชาสัมพันธ์ได้หลายช่องทาง ได้แก่ การประชาสัมพันธ์โดยอาศัยสื่อโทรทัศน์ ซึ่งสื่อโทรทัศน์ ในปัจจุบันก็สามารถดำเนินการได้หลายช่องทาง เช่น การประชาสัมพันธ์ผ่าน สถานีโทรทัศน์หลัก (ช่อง 3, 5, 7 และ 9) แต่การประชาสัมพันธ์ในช่องทางดังกล่าวอาจมีภาระ ค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ดังนั้นหากมีงบประมาณในการประชาสัมพันธ์ที่ไม่มากอาจจะต้องมีการหันมา พิจารณาผ่านการประชาสัมพันธ์ของสถานีโทรทัศน์ท้องถิ่น เช่น สถานีโทรทัศน์เคเบิลท้องถิ่น CTV เป็นต้น ช่องทางประชาสัมพันธ์ลำดับถัดมาที่ได้รับความนิยมโดยทั่วไปค่อนข้างสูง ได้แก่ การประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการแสดงรำสวดในสถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน ซึ่งในปัจจุบันพบว่ามี การขออนุญาตทดลองออกอากาศค่อนข้างมาก การใช้สถานีวิทยุกระจายเสียงชุมชน ปัจจุบันเป็นที่นิยม เพราะสามารถสื่อสารผู้ฟังได้ทุกระดับอย่างรวดเร็ว และเป็นรูปแบบของการประชาสัมพันธ์ที่เป็น สื่อสองทาง โดยที่ผู้จัดรายการและผู้รับฟังสามารถแลกเปลี่ยนประเด็นกันไปได้ตลอดเวลา นอกจากนี้แล้วการประชาสัมพันธ์การแสดงรำสวดยังสามารถใช้ช่องทางอื่น ๆ ได้อีก ดังเช่น การประชาสัมพันธ์ผ่านสิ่งตีพิมพ์แขนงต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ วารสาร หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และบทความต่าง ๆ เป็นต้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความสามารถในการเข้าถึงสื่อต่าง ๆ และเงื่อนไขที่เป็น ข้อกำหนดเกี่ยวกับราคาค่าใช้จ่ายของแต่ละสำนักพิมพ์ที่มีความแตกต่างกันออกไป อย่างไรก็ตาม การประชาสัมพันธ์ดังกล่าวอาจมีการจัดทำเป็นลักษณะของการจัดนิทรรศการแบบเคลื่อนที่ โดยมี การทำเป็นลักษณะของโปสเตอร์ แผ่นภาพ เพื่อทำให้สะดวกในการขนย้ายและมีความเหมาะสมกับ บริบทของสถานที่จัดงานด้วย แต่จุดอ่อนของการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบนิทรรศการแบบเคลื่อนที่นี้ อาจมีข้อจำกัดเกี่ยวกับการเข้าถึงข้อมูลของข้อมูลผู้บริโภคได้ นอกเหนือจากช่องทางการประชาสัมพันธ์ ที่ได้กล่าวถึงมาในเบื้องต้นแล้วนั้น หอกระจายข่าวหรือรูปแบบของการกระจายเสียงตามสายในชุมชน หมู่บ้าน ก็สามารถเปิดช่องทางการประชาสัมพันธ์เพื่อให้เกิดการรับรู้ในหมู่ประชาชนฐานรากได้มี ประสิทธิภาพเช่นกัน เพราะการกระจายเสียงดังกล่าวจะสามารถเข้าไปสัมผัสส่วนประสาทในการรับฟัง ของประชาชนโดยทั่วไป กล่าวคือ ทั้งองค์กรปกครองท้องถิ่นและสถานที่ทำการของผู้ปกครองท้องถิ่น มีการติดตั้งหอกระจายข่าวและระบบกระจายเสียงตามสายเพื่อให้ประชาชนได้รับฟัง รับรู้ รับทราบ ข้อมูลต่าง ๆ ได้ตลอดเวลา โดยไม่ต้องใช้อุปกรณ์ที่เป็นเครื่องช่วยในการรับฟัง อนึ่งการประชาสัมพันธ์

อีกช่องทางหนึ่งแม้ว่าจะไม่ค่อยได้ผลในเชิงปฏิบัติมากนัก หากแต่เป็นการเพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ให้การรับรู้เกี่ยวกับการแสดงรำสวดมากยิ่งขึ้น นั่นก็คือการใช้ช่องทางการประชาสัมพันธ์ผ่านกลไกของสถานที่ราชการ และสถานศึกษาที่อยู่ใกล้เคียงชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ (มงคล มรรคผล; ภูริวัต ชุนสุนทร, สัมภาษณ์ 10 มกราคม 2564)

5.2.5 ปัจจัยด้านเทคโนโลยี

ปัจจัยด้านเทคโนโลยีที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวดนั้น พบว่า ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วของสังคมแต่ละแห่งนั้น ผู้คนที่อยู่ในแวดวงต่าง ๆ ในสังคมมีการคิดค้น การสร้างนวัตกรรมในการประดิษฐ์สิ่งอำนวยความสะดวกด้านต่าง ๆ ขึ้นมาแข่งขันกันในสังคมอย่างแพร่หลาย สิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านั้น ล้วนแล้วแต่เกิดจากการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อการต่อสู้แข่งขันในระดับสากล เช่น เทคโนโลยีด้านการสื่อสาร ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต โทรศัพท์ เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาเทคโนโลยีด้านต่าง ๆ ดังกล่าวนั้น มีการบรรจุเอาสิ่งแปลกใหม่ให้สามารถเข้าถึงผู้บริโภคในทุก ๆ ชั้นชั้น กรณีดังกล่าวสามารถสัมผัสได้จากโทรศัพท์มือถือที่สามารถรับชมได้อย่างหลากหลาย ดังนั้น ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีจึงส่งผลกระทบต่อความไม่ยั่งยืนของการแสดงรำสวด ทั้งนี้เพราะคนในสังคมสมัยใหม่สามารถเข้าถึงสื่อสารเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารรวมถึงสื่อความบันเทิงแขนงต่าง ๆ ได้อย่างทันท่วงที และเป็นทางเลือกที่หลากหลายมีความเหมาะสมกับบริบทของช่วงเวลาในการทำงาน ซึ่งมีความแตกต่างกันออกไป กล่าวโดยสรุปแล้ว การพัฒนาปัจจัยด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่มีผลทำให้การแสดงรำสวดได้รับความนิยมน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบกับการแสดงด้านอื่น ๆ ที่อาจมีการใช้รูปแบบเทคโนโลยีใหม่ ๆ เข้าช่วยเพื่อสร้างความน่าสนใจ นอกจากนี้แล้วปัจจัยด้านเทคโนโลยีดังกล่าว ยังเหมาะสมกับผู้คนในทุกชนชั้นในสังคมที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสะดวกอีกด้วย (หัวหน้าคณะรำสวดจังหวัดจันทบุรี ระยอง และตราด, สัมภาษณ์กลุ่มย่อย 20 มีนาคม 2564)

ปัจจัยด้านเทคโนโลยี มีผลต่อการพัฒนาและปรับปรุงรูปแบบการแสดงรำสวดให้มีความเหมาะสมกับยุคสมัย และเป็นการปรับปรุงรูปแบบการแสดงที่สอดคล้องกับสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อพัฒนารูปแบบการแสดงให้สามารถเป็นการสร้างผลงานแนวใหม่ ๆ ได้แก่ แนวทางการพัฒนารูปแบบในการนำเสนอ ซึ่งการแสดงรำสวดดังกล่าวอาจมีการพัฒนาจากรูปแบบเดิมที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น มีความน่าสนใจมากขึ้น เนื้อหากระชับขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เหมาะสมกับเวลาของผู้ชมหรือรูปแบบการแสดงที่มีการสร้างผลงานใหม่ ๆ ด้วยการนำเอาเทคโนโลยีเข้ามาผสมผสานรวมตลอดไปถึงการดัดแปลงรูปแบบการดำเนินเรื่องให้รวดเร็ว และมีความสมจริงมากขึ้นโดยอาศัยเทคโนโลยีแขนงต่าง ๆ เข้าช่วยเหลือ นอกจากนี้แล้วการแสดงดังกล่าวควรมีการสร้างสถานการณ์ในเนื้อหาของการแสดงให้มีความสมเหตุสมผลและสอดคล้องกับสภาพชีวิตจริง ส่วนที่เกี่ยวข้องกับคำร้องและบทแสดงจากผู้แสดงฝ่ายต่าง ๆ ควรนำเอาบททบทบาที่เนื้อหาสามารถดัดแปลงให้เข้ากับบริบทในสังคมไทย หรืออาจมีการประพันธ์เนื้อเรื่องขึ้นมาใหม่ให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น

ความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีที่มีความทันสมัยอย่างรวดเร็ว จนมีผลทำให้การแสดงรำสวดไม่สามารถพัฒนาได้ทันท่วงที อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การแสดงรำสวดเกิดความล้าสมัย จนกลายเป็นเรื่องโบราณในสายตาของคนรุ่นใหม่ นั่นสามารถชี้ให้เห็นได้จากการให้สัมภาษณ์ของกลุ่มคนรุ่นใหม่ในทำนองที่ว่า

“บทร้องฟังแล้วอยากหลับ การแต่งกายก็เหมือนเจ้าที่เจ้าทาง เวที ฉากไฟแสงสี ไม่ตื่นเต้นเหมือนการแสดงหลาย ๆ อย่างในปัจจุบัน” (กลุ่มตัวแทนเยาวชนคนรุ่นใหม่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, สัมภาษณ์ 20 พฤษภาคม 2564)

สำหรับแนวทางในการพัฒนารูปแบบการแสดงรำสวดที่ควรมีการพัฒนาขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ ควรอยู่ภายใต้การพัฒนาที่สำคัญ ได้แก่ การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับการแสดงรำสวดเพิ่มเติม ความมีใจกว้างในการยอมรับคำติชม การใช้เทคนิค เทคโนโลยีสมัยใหม่ ในการสร้างสรรค์สิ่งแปลกใหม่ ให้มีความน่าสนใจ ความสามารถในการประหยัดเวลาและค่าใช้จ่ายด้วยการร่วมกันทำงานเป็นทีม การร่วมกันทำงานเป็นทีมนี้เป็นความพยายามที่จะดึงจุดเด่นของผู้ร่วมงานแต่ละคน ให้มาช่วยสร้างผลงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น การทำงานแบบมีอาชีพ และการประเมินผลงานภายหลังการแสดงจบลง ทั้งนี้เพื่อจะได้นำข้อดี และข้อด้อยของการแสดงดังกล่าวมาใช้ในการปรับปรุงพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นในการแสดงครั้งต่อ ๆ ไป การพัฒนาและการปรับปรุงรูปแบบการแสดงรำสวดให้มีความเหมาะสมและสามารถประยุกต์รูปแบบการแสดง เนื้อหา คุณลักษณะของนักแสดง ทั้งนี้เพื่อสามารถทำให้การแสดงรำสวดนั้นมีบทบาทในการเข้าถึงกลุ่มผู้รับชมได้อย่างหลากหลาย เช่น ผู้รับชมกลุ่มที่เป็นวัยรุ่นก็นิยมรูปแบบการการแสดงที่ค่อนข้างที่เป็นสากล ความเป็นสากลดังกล่าวนักแสดงรำสวดอาจจะต้องมีการปรับประยุกต์ให้การแสดง รำสวดมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ความทันสมัยดังกล่าวสามารถพิจารณาได้ในหลายมิติ ดังเช่น การประยุกต์บทร้องที่สอดแทรกบทเพลงสมัยใหม่ ซึ่งได้รับความนิยมของกลุ่มวัยรุ่นในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแสดงรำสวดแต่ละครั้ง หัวหน้าคณะและตัวนักแสดงเองจำเป็นต้องร่วมกันนึกถึงสิ่งที่เป็นความแปลกใหม่ในมิติการแสดงทุก ๆ ด้าน ความแปลกใหม่คือ รูปแบบการแสดงที่อาจไม่ซ้ำกับการแสดงรำสวดในยุคเก่า ๆ ที่ผ่านมา นอกจากนี้แล้วสิ่งที่ควรมาพิจารณาถึงความเหมาะสมในการแสดงรำสวดในแต่ละครั้งก็คือ การพิจารณามิติทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ของชุมชนในแต่ละท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะเมื่อพิจารณาสถานภาพของชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีความแตกต่างหลากหลายกันค่อนข้างสูง เช่น ความแตกต่างทางด้านชาติพันธุ์ ความแตกต่างทางด้านเศรษฐกิจและสังคม รวมไปถึงความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรม เป็นต้น (นักแสดงรำสวดจังหวัดจันทบุรี, ระยะเวลา และตราด, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

กล่าวโดยสรุปแล้ว ปัจจัยที่มีผลต่อความไม่ยั่งยืนสร้างความยั่งยืนของการแสดงรำสวดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังที่ได้พรรณามาแล้วนั้นเกิดขึ้นมาจากความไม่สอดคล้องระหว่างการแสดงรำสวดกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมใน 2 ประเด็นหลัก ได้แก่ ปัจจัยความไม่สอดคล้องระหว่างเนื้อหากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กล่าวคือ ถ้าหากการแสดงรำสวดยังคงยึดถือเอาเนื้อหาจากไตรภูมิพระร่วง ซึ่งต้องยอมรับว่าเป็นเนื้อหาที่สอนให้ระมัดระวังผลของการกระทำในแบบข้ามภพข้ามชาติ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการทำในสิ่งไม่ดีผิดศีลธรรม ที่จะต้องส่งผลทำให้ได้รับผลกระทบในชาติหน้านั้น เป็นเรื่องไกลตัว จึงไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่มีผลการปฏิบัติในยุคปัจจุบัน ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงเสนอแนะทางออกด้วยการใช้เนื้อหาโลกทัศน์พุทธธรรมแนวใหม่ ที่มีตรรกะของการใช้ความเป็นจริงจากประสบการณ์นั้นก็คือความทุกข์และความสุขที่เกิดขึ้นในใจของคนเราจากผลของการกระทำเป็นสำคัญ และปัจจัยความไม่สอดคล้องระหว่างรูปแบบกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กล่าวคือ การแสดงรำสวดยังคงรักษารูปแบบของไตรภูมิพระร่วงนั้น เมื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับพลวัต

ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป จึงพบว่าเป็นรูปแบบที่โบราณไม่ทันสมัย ดังนั้นจึงได้รับความนิยมที่ลดน้อยถอยลงไปตามลำดับเวลา หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือขายไม่ออก ทั้งนี้เพราะคนหันไปสนใจรูปแบบการแสดงใหม่

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี